

DOI: 10.55666/folklor.1383977

VAN GÖLÜ HAVZASI HALK İNANIŞLARINDA KAPI VE EŞİK*

Ramazan ERGÖZ**

Öz

İnsan, fiziksel durumu nedeniyle dış dünyanın zorlu şartları ile mücadele edebilecek yeterliliğe sahip değildir. Hayatta kalabilmek için doğanın etkilerinden korunabileceği yalıtık mekânlara ihtiyaç duyar. Bu nedenle hayatta kalabilmek için barınma, insanlık tarihi boyunca en temel ihtiyaçlardan biri olmuştur. İnsanlığın gelişimine paralel olarak barınma tipolojisi değişmiştir. Başlangıçta tabii barınaklara sığınan insanlar, zaman içerisinde bilgi birikimlerinin artması ile ev denilen yapıları oluşturmuşlardır. Ev insanları dış tehditlerden koruyan bir unsurdur. Bunun için evin en temel ögesi kapı olmuştur. Kapı eve giriş ve çıkışı sağlamakla birlikte evin güvenliğini sağlama, dışarı ile içeriği ayırma ve iletişim görevlerini görmüştür. Kapıya yüklenen anlamlar onun fiziksel özellikleri ile sınırlı kalmamış, kapı ve evin bir unsuru olarak kabul gören eşik, birtakım olağanüstü canlıların yaşadığına inanılan, çeşitli inanış ve uygulamaların merkezine oturan önemli bir mekâna dönüşmüştür. Kişinin kutsal olanla temasa geçme noktası olarak görülen kapı ve eşik halk inanışları arasında kendisine yer edinmiştir. Bu inanışların doğumdan ölüme kadar insan yaşamının merkezinde olması dikkat çekicidir. Lohusa kadının evde yalnızken kapının açık bırakılmaması, Alkarısından korunmak için odanın kapısına süpürge konulması, kapının üzerine evi kötü unsurların etkisinden korumak için birtakım nesnelere asılması, eşığe basılmaması, eşikte oturulmaması, gelinin baba evinden ayrılacağı sırada kapının tutulması, gelinin yeni evine girmeden önce eşikte tabak veya fincan kırması, kapının üzerine bal veya yağ sürmesi, kapının önünde köpeğin ulumasının ölümün işareti olarak düşünülmesi bu inanışlardan sadece birkaçıdır. Türk dünyası ve Anadolu sahasında kapı ve eşik ile ilgili inanışların bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Van Gölü Havzası sınırları içerisinde yer alan Bitlis, Van ve Ağrı illerindeki kapı ve eşik ile ilgili inanış ve uygulamaların tespit edilmesi ve incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yörede kapı ve eşik ile ilgili inanış ve uygulamalar sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Çalışmamızda folklor araştırmalarında yaygın olarak kullanılan alan araştırması metodu kullanılmıştır. Görüşme tekniği kullanılarak önceden hazırladığımız sorular sözlü kaynaklara yöneltilmiş ve yöredeki kapı ve eşik ile ilgili inanışlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplanan veriler tasnif edilmiş ve gösterge bilimsel yöntemle de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van Gölü Havzası, Kültür, İnanış, Kapı, Eşik

DOOR AND THRESHOLD IN VAN LAKE BASIN FOLK BELIEFS

Abstract

Due to his physical condition, humans do not have the ability to cope with the harsh conditions of the outside world. In order to survive, it needs isolated places where it can be protected from the effects of nature. Therefore, shelter has been one of the most basic needs throughout human history for survival. In parallel with the development of humanity, housing typology has changed. People, who initially took shelter in natural shelters, over time, with the increase in their knowledge, created elements called houses. The house is an element that protects people from external threats. For this reason, the most basic element of the house has become the door. The door not only provides entry and exit to the house, but also serves to ensure the security of the house, to separate the inside and outside, and to communicate. The meanings attributed to the door are not limited to its physical features; the threshold, which is accepted as an element of the door and the house, has become an important place where some extraordinary creatures are believed to live and which is at the center of various beliefs and practices. Doors and thresholds, which are seen as

* Bu çalışma, Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulu'nun 09.10.2023 tarihli toplantısında alınan 2023-09 sayılı karara göre etik kurul onayına sahiptir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitlis/Türkiye. regoz@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4513-3574.

the point of contact with the sacred, have gained a place among folk beliefs. It is noteworthy that these beliefs are at the center of human life from birth to death. Not leaving the door open when the postpartum woman is alone at home, placing a broom on the door of the room to protect her from herpes, hanging some objects on the door to protect the house from the effects of bad elements, not stepping on the threshold, not sitting on the threshold, holding the door when the bride leaves her father's house, placing a plate or cup on the threshold before the bride enters her new house. Breaking the door, applying honey or oil on the door, and thinking that the dog howling in front of the door is a sign of death are just a few of these beliefs. It is seen that the beliefs about doors and thresholds in the Turkish world and Anatolia are in this direction. In this study, it was aimed to identify and examine the beliefs and practices regarding doors and thresholds in the provinces of Bitlis, Van and Ağrı, located within the borders of the Lake Van Basin. In this regard, beliefs and practices regarding doors and thresholds in the region were compiled from oral and written sources. In our study, the field research method, which is widely used in folklore research, was used. Using the interview technique, the questions we prepared in advance were directed to oral sources and the beliefs about doors and thresholds in the region were tried to be determined. The collected data were classified and examined using semiotic method.

Keywords: Van Lake Basin, Culture, Belief, Door, Threshold

Giriş

Abraham Maslow (1943), insanın temel ihtiyaçları olarak fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik, sevgi ve saygıyı göstermektedir. Bu maddeler arasında ilk sırada yer alan fizyolojik ihtiyaçların hemen üstünde ise güvenlik yer alır. Güvenlik ihtiyacını karşılamak için barınma en başta gelen hususlardan biridir. İnsan akli ve muhakeme gücü nedeniyle diğer canlılardan daha üstün olmasına karşın fiziki durumu nedeniyle doğada barınacak yeri olmadan çevre şartlarına karşı kendisini güvende hissedemez. Bu eksikliğini ise yine akli ve muhakeme gücünü kullanarak ve doğanın sunmuş olduğu tabii barınaklara sığınarak gidermeye çalışmıştır. Bu barınaklara örnek olarak mağaraları, kaya altı sığınaklarını, ağaç kavuklarını ve açık havada çalı, çırpıdan veya hayvan postlarından yapılan mevsimlik geçici yerleri gösterebiliriz (Arslantaş, 2004: 319-321). Bu barınak tipleri arasında olan mağaraların bir ev gibi kullanılması ise dikkat çekicidir. Ayrıca mağaraların girişleri dışarıdan gelecek olan soğuğu ve rüzgârı kesmek için taşlarla ve basit örtülerle kapatılmaya çalışılmıştır (Yıldırım, 2011: 25). Genellikle mağaraların girişlerinin küçük olması dışarıdan gelebilecek olan tehlikelere karşı savunulmasını da kolaylaştırmıştır.

Dış dünyanın tehlikeli ortamından kaçınabilmek için bir barınak görevi gören mağaralara giriş sadece tek boyutlu değildir. Mağaraların üst kısımlarında açılmış olan deliklerden de içeri giriş çıkış yapılabilmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde güvenlik basamağında yer alan barınma işlevi kendi içerisinde de bir takım güvenlik tedbirlerini beraberinde getirmiştir. Zira mağara ile dış dünyadan korunan insanlık, dıştan gelebilecek tehlikelere karşı da mağara girişlerini engellerle kapatmayı ve mağaraya farklı yerlerden girip çıkmayı bir önlem olarak düşünmüştür. Kapı kavramının oluşmadığı bir dönemde bu kapı benzeri unsurların ne kadar koruyucu olduğu ise düşündürücüdür. Nitekim dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'te de yapılan evlere damdaki açıklıktan merdiven yardımıyla girip çıkıldığı belirlenmiştir (Uyanık ve Berk, 2016: 9). Bu durumun hayvanlardan korunmak amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Adı tam olarak kapı olmasa da işlevsel özellikleri kapıya uygun olan bu unsurlar zaman içerisinde insanlığın gelişim ve değişimi ile birlikte barınma tipolojisinin de değişmesiyle evlerin asli unsurlarından biri olmuştur.

İnsanoğlunun dünyalık yaşamında güvenlik ihtiyacına bağlı olarak üretilen mekânlar, aynı zamanda kültürlerini yansıtmaya imkân bulduğu önemli bir varoluş unsurudur. Mekân oluşturma itkisi sadece güvenlik kaygısı ile ele alınmamalıdır. Ontolojik olarak varlığını sağlamlaştırmak isteyen insanoğlu hem fiziksel hem de tinsel olarak birtakım eylemlere girişir. Barınma ihtiyacı bu bağlamda öncelikle fiziksel olarak insanın kendisini güvende hissetmesini sağlamıştır. Ancak insan tek yönlü bir canlı değildir. Tinsel boyut mekâna sinmiş ve barınak tarzı yerlerde eskiden görülen birtakım ritüellerin günümüzde ev denilen yapılarda halen sürdürüldüğü görülmektedir. İnsan yaşadığı mekânı güvenli hale getirirken aynı zamanda kültürel belleğin maddi ve manevi unsurlar ile de yaşadığı yeri dünyalaştırmaya çalışır. Evin inşasında kurban kesilmesi veya ev bittikten sonra bayrak asılması bu durumlardan sadece birkaçıdır. Bu ritüellerin kökensel birtakım gerekçelerinin olduğu düşünülebilir. Nitekim Mircea Eliade; *"İnşa ayinleri bunun da ötesinde bir şey göstermektedir: kozmogoninin taklidi, dolayısıyla yeniden güncelleştirilmesi. Her evin inşasıyla 'yeni çağ' açılır. Her inşaat bir mutlak başlangıçtır"* (1994: 81) demektedir. Benzer şekilde Gaston Bachelard da *"Ev(in), gerçek bir kozmos"* (Bachelard, 1996: 32) olduğunu söyler. Bu ev/evrenin kendi sınırlarının dışında kalanla bağlantısı ise kapı ve eşik vasıtasıyla sağlanır. İnsanın oluşturduğu dünyanın koruyucu atmosferi gibi düşünülebilecek olan kapı ve eşik üzerine pek çok anlam atfedilmiştir. *"Kendi yarattığı mekânda yaşayan ilkel insan için içeriden dışarıya doğru ev-evren bağlamında düşünüldüğünde insanın tanrı ile iletişim kuracağı geçiş noktası, mekânın kapı ve eşigidir. Dışarıdan içeriye doğru düşünüldüğünde ise mekânın sahibi ile iletişim kurulacak ilk yer yine kapı ve eşiktir"* (Küçük Tursun, 2022: 3). Bir iletişim noktası görevi gören kapı ve eşik ilkel insan için yaşamın olduğu kadar ölümün de unsurlarından biri olarak kabul görmüştür. Yapılan çalışmalarda ölen kişilerin eşik içine gömüldüğü belirlenmiştir (Arslantaş, 2014: 332). Böylelikle eşik, mezar görevi de görmüştür. Ölenlerin eşik gömülmesi ölen kişiye duyulan sevgiyi ve acıyı gösteren bir gösterge olarak da düşünülebilir. Nitekim eşik evin ve kapının bir parçası olarak evle olan bağlantının kopmadığını yani ölen kişinin halen ev ile irtibatla olduğu bir yerdir.

Ev dışarının tekinsiz ortamından kişiyi koruması ile ontolojik olarak insanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Bunu sağlayan da evi içeri ve dışarı ile birleştiren, örten ve saklayan kapıdır. Bu bağlamda kapı hem koruyan hem de insanı dış dünyaya bağlayan bir araç ve eşiktir. Bu doğrultuda eşik de önemli bir unsur olarak dikkati çeker. Ev gibi dış dünyanın tehlikelerine karşı yalıtık bir mekânı güvende tutan unsur olan kapı, sadece mimari anlamıyla değil çeşitli inanış ve uygulamaların da merkezine oturmuştur. Zira kapı sadece eve giriş ve çıkışı değil aynı zamanda evin mahremiyetini koruyan, kötücül güçlerin hem fiziksel hem de ruhsal etkilerinin eve girmesini engelleyen güçlü bir unsurdur. Dıştan bakıldığında evin en dikkat çekici noktalarından biri olan kapı ve eşik üzerine pek çok halk inanışını ve ritüelini görmek mümkündür. Bu inanış ve ritüellerin yanında kapının etrafında oluşan saygı duygusu dikkat çekicidir. Bu saygının ardında kapının sadece dışarı ile içeriyi ayırması yer almaz. Çünkü kapı ve eşik sadece bir sınır hattı değil, insanı tinsel unsurlarla buluşturan ve ayıran bir noktadır. “*Kapı sembolü bu aşamada başka boyutlara açılan bir geçit görevi görmektedir*” (Ege, 2016: 195). Kişinin kutsal olanla temasa geçme noktası olarak görülen kapı ve eşik bu nedenle halk inanışları arasında kendisine yer edinmiştir. Ayrıca “*Kapı ve eşik, kişiyi merkeze koyup çevreyi saran mekânı ile yani dış dünyasıyla kendine ait olanı ayıran ve geçiş alanı vazifesi üstlenen birer ‘geçiş mekânı’ olarak kabul edilebilir*” (Küçük Tursun, 2022: 4) Böylelikle kapı ve eşik varlık alanlarını belirleyen bir unsur ve sınır çizgisi olarak görülebilir.

Kapı ve eşik ile ilgili inanışlara ve ritüellere dünyanın pek çok yerinde rastlamak mümkündür. Yukarıda bahsettiğimiz gibi kapı ve eşik sadece evi dış unsurlardan koruma fonksiyonu ile değil, evi dışarıdan gelebilecek olan birtakım metafizik güçlere karşı koruyan, tinsel boyut ile temas kurmayı sağlayan, içinde insana zarar verebileceğine inanılan canlıların yaşadığı bir yer olarak kabul görmüştür. Türk dünyası içinde de kapı ve eşik ile ilgili inanışların bu doğrultuda olduğu görülmektedir. Anadolu sahasında da kapı ve eşik merkeзде yer aldığı inanış ve ritüeller dikkati çeker. Bu çalışmada Van Gölü Havzası sınırları içerisinde yer alan Bitlis, Van ve Ağrı illeri halk inanışları ve uygulamalarındaki kapı ve eşikle ilgili veriler sözlü ve yazılı kaynaklardan tespit edilmiştir. Elde edilen verileri birer gösterge olarak okumak mümkündür. Bu göstergelere toplum tarafından bir anlam yüklenir. Roland Barthes, gösterge bilimi sınıflandırırken göstergeleri dörde ayırır. Bu maddelerden biri olarak düzanlam ve yananlamı gösterir (1993: 69). Düzanlam, eşyanın sözlük anlamıdır. Burada anlam tek boyutludur. Düzanlamı yatay boyut olarak ifade edebiliriz. Burada göstergenin bilinç düzeyinde anlamlandırıldığı görülür. Yananlamı ise göstergenin çağrışımsal anlamlar ile yüklenmiş örtük anlam dizgelerinin bulunduğu alan olarak görmek mümkündür. Yananlamı da dikey boyut olarak zikredebiliriz. Yananlam kaynağını bilinçaltı ve bilinçdışından alan göstergelerden oluşur. Kapı ve eşik ile ilgili veriler düzanlam ve yananlam göstergeleri olarak analiz edilecektir. Çalışmamızda öncelikli olarak kapı ve eşik kelimelerinin anlam evreni üzerinde durulacaktır.

1. Kapı ve Eşik

Kapı ve eşik, mimari anlamının yanı sıra farklı alanlarda da kullanılan kelimelerdir. Türkçe Sözlük’te kapı “*1. Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı, 2. Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat, 3. Gelir, geçim, kismet sağlayan yer, kaynak veya imkân, 4. Gidere yol açan ihtiyaç, 5. (Tavla oyununda) İki Pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o haneyi kullanmasına engel olan yer, 6. Ev gezmesi için gidilen yer, 7. Devlet dairesi, 8. Çok yakın zaman, 9. Resmi daire*” olarak tanımlanmaktadır (1998: 1196). İslam Ansiklopedisi’nde ise kapı; “*Etrafı kapalı (çevrili) bir mekân veya alana geçişi sağlayan açıklığı ifade eden kapıya Arapça’da bâb denir*” (2001: 341) şeklinde ifade edilmektedir. Bunun yanında “*çeşitli temsil anlamları verilirken kapı tek başına, mekânlara giriş çıkış, açıklık kapalılık işlevi, sığınma, aitlik, mekâna girme ve çıkma yetkinliği, mekândan çıkış, özgürlük mekânda uzun kalış, hapis gibi anlamları da içerir*” (Küçük Tursun, 2022: 4). Bu tanımlardan hareketle kapı kelimesinin çok zengin bir kullanım alanının olduğunu söylemek mümkündür.

Kapı ile birlikte ele alınan ve “*Bugüne kadar mimariden edebiyata değişik soyutlamalar da dâhil çok geniş bir anlam ve çağrışım alanı yaratmış olan eşik kavramı*” (Duyamaz, 2019: 2) Türkçe Sözlük’te “*1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak, 2. Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer, 3. Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını, 4. Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü, 5. Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar, 6. Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhi, fizyolojik nokta*” (1998: 735) olarak ifade edilmektedir.

Atmaca ve Adzhumerova (2010) “*Kapı ve Eşik*” *Kelimeleri Üzerine* adlı çalışmada kapı ve eşik kavramı üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmada Türkçe’nin farklı lehçe ve ağızlarında kapı ve eşik kelimelerinin oldukça geniş bir anlam evreni olduğunu ortaya koymuşlardır. Eşiğin kapı önünde bulunan alçak bir basamak, kapının yanı, kapı çerçevesi gibi özelliklerinin varlığını ve bir tepkinin ortaya çıkmasındaki fizyolojik ve ruhsal nokta olarak da farklı bir yönüne değinmişlerdir.

Kelimenin sözlük anlamı yani düz anlamı dışında kazandığı yan anlamlar kapı ve eşiğin dikey boyutta sahip olduğu derin göndermeleri anlayabilmek için önemlidir. Kapı ve eşiğin dini, tarihi, sosyal ve kültürel olarak pek çok anlamsal zenginliği içinde barındırdığı görülür. Türk halk kültüründe de eşik etrafında şekillenen birçok inanışa rastlamak mümkündür. “*Eski Türk İnanç Sistemi oluşturulurken eşiklerin altındaki ev iyesi veya Ocak iyesi evin eşiğinin altında düşünülmüş ve evin koruyucu olduğu kabul edilmiştir*” (Kalafat, 2009: 49). Bu nedenle eşiğe karşı korku ve saygıyı barındıran inanış ve uygulamaların izleri Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda takip edilebilir. Beydili, Azerbaycanlıların inanışına göre bir evliya olarak kabul edilen Kara Çuha adında bir canlıdan bahseder. İnanışa göre Kara Çuha evin girişinde durmakta ama insanlar tarafından görülememektedir. İnsanlar evin eşiğine geldiklerinde Kara Çuhaya selam verirler. Bir başka inanışa göre de eşiğin bir sahibi vardır. Adı da “*Astana Cini*”dir. Bu inanışların da etkisiyle akşamüstü eşikte oturmak veya eli koynunda bir şekilde durmanın uygun olmadığı inanışı vardır. Bu saatlerde “*Bizden İyiler*” adı verilen şeytani ruhların hareketli olduklarına inanılır. İnanışa göre böyle bir zaman dilimi içerisinde kim eşikte oturursa onu “*Eşik Cini*” vurabilir/çarpabilir (2015: 205).

Ziya Gökalp “*Türkçede eşik kelimesi, eşli manasındadır. Eşiğe basılamaz; yabancı adam, bir evin eşiğini atlayamaz. Kırgız-Kazaklarda gelin, bir seccade üzerinde oturur. Güveğinin asabesinden dört delikanlı, kalıçenin birer ucundan tutarak, gelini kapıdan ithal ederler. Bu hâl gösteriyor ki, her adamın bir perisi olduğu gibi, her evin de bir perisi, bir eşi vardır*” (1976: 47) demektedir. Gökalp’in de aktardıklarından hareketle eşiğin evin sahip olduğu mahremiyet ve özel alanın en dış sınırı ve koruyucu unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Ancak eşiğin bu koruyucu rolüne karşın eşikte olmak ise insan için tehlikelerle doludur. Ama hayat doğumla başlayıp ölüme kadar insanın karşısına hep eşikler çıkartır ve bu eşiklerin aşılması gerekir. Aşılamayan her eşik ortaya kaos çıkartır. Çünkü eşikleri aşmak insanlığın evrensel yazgısı gibidir. Nitekim Joseph Campbell, her insanın aşması gereken eşikler olduğunu ve bunun bir arketip olduğunu söyler (2013: 64). Bu arketipin yansımalarını halk anlatılarında görmek mümkündür. Örneğin Hasan Boğuldu efsanesinde Hasan âşik olduğu Emine ile evlenmek ister. Ancak Hasan ovalı, Emine ise obalıdır. Hasan’ın Emine ile evlenebilmesi yani ovoidan obaya geçiş yapması için aşması gereken eşikler vardır. Bu eşikler aynı zamanda onun oba tarafından kabul edilmesini de sağlayacaktır. Hasan, Emine ile evlenebilmek için yaz sıcağında kırk okka tuzu sırtına yükler. Tuzu ovoidan obaya kadar taşıyabilirse eşiği geçmiş olacaktır. Ancak Hasan bu sınamada başarılı olamaz. Hasan “*senin obana varamıyorum, kendi köyüme de varamam, beni bırakma*” diye yalvarır”. Hasan bu acıya dayanamaz ve kendisini Gökbüvet’teki bir çınara asar (URL-1). Görüldüğü üzere efsane insanın hayatta karşı karşıya kalabileceği eşikleri ve bu eşiklerin aşılama durumu ortaya kaosu çıkarttığını göstermektedir. Çünkü eşikte olma durumu tehlikelerle doludur ve eşikte olan hiçbir yere ait değildir. Bir sınırdan olma durumu olan eşik, kişinin tehlikelere açık olduğu bir anımler. Bu nedenle eşik ile ilgili inanış ve uygulamalarda eşiğin verebileceği zararlardan sakınmak için birtakım tedbirler alınır. Eşiğe oturmamak en başta gelen tedbir olarak dikkati çeker. Ayrıca eşikte olma durumunda bir önceki evreye dönememe sorunsalını da görürüz. Örneğin doğum bir eşiktir ve doğumun sağlıklı gerçekleşmesi için her türlü tedbire başvurulur. Beklenmeyen bir durum oluştuğunda anne ve bebeği kaybetme tehlikesi vardır. Bebeğin anne karnından dünyaya gelmesi için aşması gereken eşiğin tek bir hakkı vardır. Ya doğum gerçekleşir ya da ortaya kaos çıkar. Gelin, damat evine girerken kapının eşiğinden ilk defa girdiği an önemlidir. O ilk anda eşikten geçerken yapması gerekenleri yapmaktaki yükümlüdür. Aksi halde ikinci defa deneme şansı yoktur.

Eşiğin bir diğer işlevini insan hayatının çeşitli evrelerinden bir diğerine geçişte görmek mümkündür. İnsan hayatının doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç ana geçiş dönemi vardır. Bu dönemler kendi içerisinde birtakım inanış ve pratikleri barındırır. Gennep, eşiği kişinin bir önceki evreden bir sonraki evreye geçişteki ara durum olarak görür (2022: 29). Bu ara durumda yani eşikte birtakım ritüeller gerçekleştirilir. Böylece hem eşiği aşmak için gerekli koşullar yerine getirilir hem de eşikte var olduğuna inanılan kötü

güçlerin etkisinden kurtulmaya çalışılır. Eski Türklerde evlerin eşiginde var olduğuna inanılan iyeler vardır ve bunlar aileyi bu kötü ruhlardan korurlar; ancak saygısızlık yapılırsa bu iyeler insanları cezalandırabilir.

Eşik güvenliği sağlama ve sınırları belirleme gibi işlevlere sahiptir. “*Bu yüzden eşik çoğu zaman kilitli kapı benzeri bir nesne ile ikame edilmektedir. Eşik, içeriği dışarıdaki tehditlerden korur. Kapı eşiklerinin yüksek yapılması, evi hayvanların istilasından koruyabilmektedir. Eşiğin içe bakan tarafı insana güven ve huzur ilka etmektedir. Bu bağlamda eşik, dışarıyı, öteki alanı tehdit içerebilen alan olarak tanımlayabilmektedir*” (Gökçen, 2019: 131). Böylece kişinin kendisi ve ailesi için oluşturduğu özel bir varlık alanı meydana gelir. Ancak insan sadece bireysel olarak değil kamunun da bir parçası olarak yaşar. Bu bağlamda “*Eşik, özel ve kamusal alanı ayıran bir çizgi*” (Gökçen, 2019: 130) olarak dikkati çeker. Lefebvre özel alan ve eşik arasında bir bağ kurar. Onun için eşik ve özel alan aynıdır. Kamusal alan, eşik sayesinde geride bırakılır. Eşik geçildikten sonra eve yani özel alana girilir. Özel alanda mahremiyet alanları vardır (2014: 174).

Ali Duymaz (2019), *Eşik Kültü ve Taptuk'un Eşiğindeki Yunus Emre* adlı çalışmasında göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle birlikte eşigin bir külte dönüştüğünü, bu kült çerçevesinde evliya ve erenlerin eşigi saygı ve hiyerarşi bağlamında kullandıklarını dile getirir. Yunus Emre ve Tapduk Emre arasındaki eşik ilişkisini bu bağlamda değerlendirir.

Fatmagül Küçük Tursun (2022), *Türk Kültüründe Kapı ve Eşik* adlı doktora çalışmasında kapı ve eşigin izlerini Türk mitolojisinde, destanlarda, halk hikâyelerinde, geçiş dönemlerinde, âşıklık geleneğinde, atasözlerinde, deyimlerde, bilmecelelerde, türkülerde, masallarda, tekerlemelerde vb. diğer türler içerisinde incelemiş, kapı ve eşik ile ilgili Türk kültüründe zengin bir birikimin olduğunu ortaya koymuştur. Elde ettiği verilere dayanarak kapı ve eşigin bir kült özelliği gösterdiğini ifade etmiştir.

2. Van Gölü Havzası Halk İnanışlarında Kapı ve Eşik

Yörede genel olarak kapı eşiginde oturmanın iyi olmadığına, bu durumun uğursuzluk getireceğine inanılır. Hatta “*Eşik üzerinden geçenin uğuru bağlanır*” (Aydın, 2014: 474) düşüncesi de vardır. Kapı ve eşigin tekinsiz yerler olduğu vurgulanır. Bu nedenlerden ötürü yörede kapı ve eşige dair oluşan inanış ve uygulamaların temelinde kötü şeylerin etkisinden uzak durmak, korunmak, nazardan kaçınmak, bolluk ve bereketin devam etmesi gibi düşünceler yer alır. Doğumdan ölüme kadar insan ömrünün geçirdiği birtakım aşamalar olmak üzere günlük yaşamda da kapı ve eşik insan yaşamının merkezinde yer almaktadır diyebiliriz. İnsanların yaşamlarının güvenli bir şekilde devam ettirmelerini ve evlerinin giriş ve çıkışını sağlayan yani kişilerin birey ve toplum olma durumunu belirleyen kapı ve eşik etrafında gelişen inanış ve uygulamalara yörede yoğun bir şekilde rastlamak mümkündür. Yörede kapı ve eşik ile ilgili olarak tespit ettiğimiz inanış ve uygulamalara örnek olarak şunları gösterebiliriz:

Bitlis'te kapıya nazar boncuğu ve sarımsak asılması geleneğine rastlanmaktadır. Eskiden köy evlerine hayvanların kafatasının asıldığı ifade edilmektedir. Bu uygulamalardaki amacın nazardan ve kötü şeylerden korunmak olduğu belirtilmektedir (KK. 6). Kapının üstüne; dua, at nalı, koçboynuzu, nazar boncuğu gibi nesnelere asılmaktadır. Bu nesnelere ev halkını nazardan ve kötü güçlerden koruyacağına inanılır: “*Eskiden nazar boncuğu takılırdı. Metal eşyalar, muska, ayetlerin yazılı olduğu çerçeveler asılırdı. Bunlar eve cin ve kötü varlıkların girmemesi için yapılan şeylerdir. Ama artık bunlar yapılmamakta eski inançlar yerine Kur'an-ı Kerim'de yazılan ayetler daha iyi olduğunu öğrendim*” (KK.15). Kapı işlevsel olarak evi dıştaki unsurlara karşı korumaktadır. Ancak kapının koruyuculuk vasfını arttırmak ve olağanüstü canlılara karşı da evi korumak için at nalı, koçboynuzu ve nazar boncuğu gibi nesnelere başvurulur. Kapının üzerine asılan nesnelere düz anlamlarından ziyade yanan anlamlarından kaynaklı olarak elde ettikleri derin anlam katmanları sayesinde koruyucu bir vasfa bürünür. At nalı demirle olan ilişkisinden dolayı koruyucu bir nesne olarak kabul edilir. Nitekim demirin olağanüstü canlıları korkuttuğuna ve onları uzaklaştırdığına inanılır. Koçboynuzunun fiziksel şeklinden yani sivri uçlarından ötürü eve yönelen tehlikeleri bertaraf edeceği inanışının bu ritüeli şekillendirmiş olması düşünülebilir. Nitekim Mersin yöresinde bu inanışı görmek mümkündür (Çıblak, 2004: 113). Koçboynuzunun evin kapısına asılmasının nedenlerini dikey boyutta koça yüklenen anlamda aramak gerekir. Zira Türk düşünce sisteminde koç bolluk, bereket ve koruyuculuğu sembolize eder. Ayrıca Emel Esin, Göktürklerde ölen kişinin başına koçbaşlarının asıldığını da ifade

etmektedir (2001: 166). Bu bağlamda koçboynuzu Türk kültür dairesi içerisinde önemli bir nesne olarak görülmüştür. “*Arınma ve temizlenme getiren eşik/kapı insanlaşmış mekânın ilk sınırı*” (Doğan, 2022: 1038) olarak insanın ontolojik olarak kendisini güvende hissetmesini sağlayan ilk noktadır. Bu nedenle bu mekânın koruyuculuğunu arttırıcı nesnelere donatılmasına önem verilir. Böylece bu nesnelere koruyucu fonksiyonu ile arınan ve temizlenen dışsal unsurlar ev için tehlike olmaktan çıkartılır.

Ağrı’da evin giriş kapısının üstüne eve bereket getirsin diye at nalı, yılan derisi ve geyik boynuzu asılır (Aslan, 2022: 23,49). Kapı eşiğinde oturmanın rızkı keseceğine inanılır (Aslan, 2022: 47). Yine Ağrı’da kapının önünde guguk kuşu öterse o evde bir kişinin öleceğine ve bir kişinin ruhunun evden çıkacağına inanılır (Aslan, 2022: 39). Kapı önü insanın yaşayacaklarına dair bir takım işaretlerin olduğuna inanılan yerlerden biridir. Van’da kapı eşiğinde bir hayvan beklerse veya bir çocuk ağlarsa ev ve evde yaşayanlarla ilgili bazı inanışların varlığı görülür: “*Kapı eşiğinde bir hayvan sizi beklerse evinize misafir gelir. Kapı önünde bir çocuk veya hayvan ağlıyorsa siz bir günah işlemişsiniz demektir*” (KK.15). Hayatın anlamlandırılması sürecinde kapı ve eşik etrafında gelişen olaylara ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü kapı toplumsal anlamlandırmada sadece düz anlamıyla değil yan anlamları ile işlevsellik kazanmıştır. Bundan dolayı kapının önü, ardı ve eşikte bekleyen şeylerden bir çıkarım yapılır ve gelecekte yaşanabileceği muhtemel durumlara karşı tedbir alınmaya çalışılır. Kişilerin yaşam şekillerini bağlı buldukları din belirler. İslamiyet’te kişinin cennete veya cehenneme gitmesini kişinin amelleri yani günah ve sevapları belirler. İnsanlar günahlarının veya sevaplarının durumunu öğrenmek için birtakım ritüellere girerler veya günlük hayatta yaşanan durumlardan bir anlam üretirler. Bu anlam üretme sürecinde kapı ve eşiğin merkezde olduğu görülür. Çünkü kapı ve eşik dışarıdan gelen mesajın iletilme noktasıdır. İnanışa göre kapının önünde çocuk ve hayvanın ağlaması olumsuz bir durum olduğu için günahı çağırıştırır. Burada göstergenin belirti özelliği devreye girer.

Yörede kapıdan içeri sağ ayak ile girilmesi gerektiğine dair güçlü bir inanış mevcuttur. Özellikle de gelin, damat evine gireceği sırada sağ ayağı ile girmelidir. Yeni hayata atılacak olan bu adımın sağ ayak ile yapılması dini gerekçelere dayandırılır: “*Dinimizce de bir yere giderken de sağ ayakla girilir, sol ayakla çıkılır. İş yerlerine, abdesthaneye girerken de sağ ayakla girilir, sol ayakla çıkılır*” (KK. 11), “*sağ ayağıyla adım atar*” (KK.15). Kur’an-ı Kerim’de sağ ayak ile bir yere girip çıkılması ile ilgili bir durum bulunmamaktadır. Ancak bu duruma gerekçe olarak Hz. Muhammed’in hadisleri gerekçe olarak gösterilmektedir. Kapı ve eşik önemli bir geçiş ve başlangıç noktası olarak kabul edildiği için bu başlangıç esnasındaki ilk adımın sağ ayakla yani dinen uygun bir biçimde yapılmasına önem verilir.

Evin kapısı evi koruyan bir unsur olmasının yanında açık veya kapalı kalma durumlarında bazı inanışların oluşmasına neden olmaktadır. Yörede “*Eve girerken veya evden çıkarken kapı kapatılır. Eğer kapatılmaz ise o evde bolluk bereket ve huzursuzluk yaşanmış. Hatta evden çıktıktan sonra kapı kitlenir ve bir ayet okunur. Bu ayet sayesinde gökten üç melek o evi siz gelene kadar korur*” (KK.15) inanışı mevcuttur. Kapı evi dışarıya karşı koruyan önemli bir unsurdur. Bu unsurlar arasında bolluk ve bereketin de olduğuna inanılır. Ayrıca evin kapısı kilitlendikten sonra dua okunur. Böylece hem madden hem de manen evin koruma altına alınması sağlanır. Bu ritüelde açıklık ve kapalılık düz anlamlarından ziyade yananamlar ile bolluk, bereket ve huzur ile ilişkilendirilmiş, evin kapısının kapalı tutulmasının gerekliliği belirtilmiştir.

Ahlat ilçesinde kapı eşiğine “*Sipana*” denilir. “*Evin eşiğinde/sipana’da oturulmaz*” (Kalafat, 2009: 36). Yörede gece dışarıya su dökülmez denir. “*Gece gezenler*” denilen cinlerin eşiklerin altında yaşadıklarına ve sıcak su döküldüğünde yanabileceklerine inanılır. Bu canlıların kemre (tezek) ve kemik yiyerek beslendikleri söylenir (Kalafat, 2009: 49). Erciş ilçesinde ise kapı eşiğine “*Gipana*” denilmektedir. Kapı eşiğine oturmanın uğursuzluk getireceğine inanılır (Akgün, 2019: 318). Bitlis’te gece karanlık alanlarda ve eşikte bulunulmayacağı belirtilir. Bu yerlerin geceleri cinlerin yeri olduğu için tekensiz olduğuna ve burada duran kişilere cinlerin musallat olacağına inanılır (KK. 17). Aynı inanış Ağrı yöresinde de bulunmaktadır (Aslan, 2022: 44). Ağrı yöresinde “*güneşin batışı ile ilgili olarak, güneş battığı zaman kapının eşiğinde durmanın iyi olmadığı ve uğursuzluk getireceği inancı hâkimdir*” (Yıldırım, 2000: 179). Özellikle gece eşikte yaşadığına inanılan canlıların harekete geçtiği vakit olarak görülür. Güneşin batma anına yakın vakitler, insanlar tarafından sıkıntılı zaman dilimleri olarak kabul edilir. Bu zaman aralığında birtakım işlerin yapılmasından uzak durulur. Hem bu zaman aralığının olumsuzluğu hem de eşiğe yüklenen olumsuz anlamlar birleşerek güneşin batışı anında eşiğe oturulmaması gerektiği şeklinde bir inanış oluşmuştur.

Ev insanların güven içinde yaşamasını sağlayan yalıtık bir mekândır. Bu mekânın sınırları içerisinde insanlar dış dünyanın tehditlerinden etkilenmeden yaşarlar. Evin sınırlarını belirleyen unsurlardan biri eşiktir. “Eşik dışarı ile içeri arasındaki sınırı gösterir. Eşiği geçtiğinizde farklı bir dünyaya da geçiş yapmış oluruz. Aynı zamanda eşikte bizim göremediğimiz varlıklar vardır. Bu yüzden karanlık bastığında eşikte oturulmaz veya eşikten geçtiğinde çeşitli dualar okunur. Eşiğe böyle sembolik anlamlar kazandırılması onun, dirilerle ölümler arasındaki bir sınır olduğuna yönelik düşüncelerden gelir” (Kartal, 2020: 43). Bitlis’te de kapı eşiğinde oturmanın uğursuzluk getirdiğine inanılır: “Herkes küçüklüğümden itibaren kapı eşiğinde oturmamam gerektiğini söyler. Çünkü uğursuzluk getirdiğine ve cinlerin musallat olacağına inanılır” (KK. 4). Kapı eşiğinde oturulmaması gerektiği deneysel belleğin temsilcileri olan yaşlılar tarafından genç nesle aktarılır: “Bu inanış eskiden büyüklerimizden söylemeleri sonucu günümüze kadar gelmiş biz de kabullenmişiz. İşte eşikte oturmak uğursuzluk getirir, cinler sana musallat olur, eşikte oturursan diye. Bir de kapı eşiklerinde insan ruhuna ağır gelen varlıklar olabileceğinden dolayı oturulmazdı” (KK. 6), “Kapının eşiğinde oturmak iyi sayılmaz” (KK. 3). Eşikte oturmanın kısmeti bağlayacağına da inanılır. Özellikle genç kızların eşikten uzak durması gerektiği ifade edilir: “Kapı eşiğinde oturan kızın evde kalacağı inancı vardır” (KK. 1). Yörede “eşik üstünde oturan kişinin evine iftara gidilir”(KK. 2), “Kapı eşiğinde oturulmaz, kapı eşiğinde şeytan olduğuna inanılır. Yağmur yağarken de kapı eşiğinde oturmak günahdır” (KK. 3) inanışı görülür. Kapının iki boyutu vardır. Birinci boyut kapının ev ile olan bağlantılı kısmıdır ve güven, koruma, huzur, sağlık ve bolluk kavramları ile tanımlanabilir. Diğer boyut ise kapının dışı ve eşik ile birlikte ele alınır. Burası ise dışarının başladığı yer olarak görülür. Bu kısma olumsuz anlamlar yüklenir ve burası tekin olmayan mekân olarak kabul edilir. Tekin olmayan bir yer insan yaşamı için güvensizliği, korkuyu ve gelecek kaygısını çağırır. Bu nedenle evin dışarı ile bağlantı noktası kabul edilen eşik ile ilgili birtakım kaçınmalar devreye girer. Kapı eşiğine oturmamak bu sakıncalardan en önde gelenlerdendir. Kapı eşiği vakit geçirilecek bir yer değildir. Eşikten hızlıca geçilmeli ve eşiğin olumsuz enerjisi insana sinmeden aşılmalıdır. Bu olumsuz enerjinin yansımaları olarak da yörede uğursuzluk, cinlerin musallat olması ve kısmetin bağlanması gösterilir.

Van yöresinde kapı eşiğine oturulmaması gerektiğini kaynak kişimiz: “kapı eşiğine oturulmaz, insanın fakir kalacağına inanılır. Bekâr kalır. Yağmur yağarken kapı eşiğine oturmak günahdır. Kapı eşiğine oturulmaz, çünkü şeytan bulunur” (KK. 12) sözleriyle ifade etmektedir. Bu inanışlarda kapı eşiğinin olumsuzluğu çağrıştırdığı görülür. Eşik, ev ile dışarı arasındaki bir geçiş noktası olarak arada olma halini ifade eder. Evin güvenli ortamından ziyade, dışarıdan tam olarak kopamama halini de imler. Bu yüzden eşikten uzak durulmasını ifade etmek için olumsuz göstergeler tercih edilir. Bunlar; fakirlik, bekâr kalma, günah ve şeytandır. Tüm bunlara sebep olacağına ve olumsuz etkilerine maruz kalacağına inanılan yer eşiktir. Toplum eşiğe olumsuz anlamlar yüklemiş ve onda oturulmaması gerektiğini bu göstergeler üzerinden kültürel belleğe işlemiştir.

Yörede kapı, eşik ve süpürge ile ilgili inanışlara da rastlamak mümkündür. Akşam kapının önünün üç harflilerin musallat olacağı inancı nedeniyle süpürülmemesi gerektiğine inanılır. Bitlis’in Tatvan ilçesinde evde bolluk ve bereket olsun diye kapının önüne süpürge konular (KK. 2). “Süpürgenin konulduğunu duydum çünkü süpürgenin bereketi temsil ettiği kadar uğursuzluğu da götürür inancı vardır” (KK. 1). Tatvan ilçesinde akşam vakti kapının önü üç harflilerin eve musallat olacağına inanıldığı için süpürülmeyeceği dile getirilmiştir (KK. 1). Ahlat’ta misafir kapı eşiğinde ayakta bekletilmez. Eşikte biri varsa kapı süpürülmez. Ayrıca belli günlerde özellikle Cuma günleri kapı eşiği süpürülmez (KK.16). Süpürge bir temizlik aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak söz konusu kapı ve eşik olduğunda süpürgenin farklı anlamlar kazandığını, bir araç olmaktan öteye yani inanış nesnesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Süpürgenin kapı ve eşik ile olan bağlantısı, bolluk, bereket ve eşikte yaşadığına inanılan olağanüstü canlılar üzerinden okunmalıdır. Süpürgenin bolluk ve bereket ile ilişkisini Avarlarda görmek mümkündür. Avarlar yağmur yağması için süpürgenin etrafında sağdan başlayarak üç defa dönerler. Böylece yağmurun yağacağına inanılır (Kalafat, 2010: 45). Süpürgenin eve bolluk ve bereket getirmesi için kapı önüne konulmasının temelinde bu tür inanışların olduğu söylenebilir. Süpürgenin uğursuzluğu götürmesi ve kötü güçlerin etkisine karşı koruyucu bir işleve sahip olmasının temelinde ise süpürgenin üzerinde bulunan tellerin etkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim olağanüstü canlıların demirden korktukları ve kaçtıklarına inanılmaktadır. Bu inanışa benzer bir durumu Bulgarlara ait bir halk inanışında görmek mümkündür. Bu inanışa göre “gelen kötülükler süpürgenin

yapıldığı telleri saymaya başlarmış, böylece zamanın geçtiğine ve bu zamanda odaya aileden birinin girebileceği ihtimaline güvenilirmiş. Veya şafak sökmeye başlar ve onlar kuvvetini kaybetmeye başlarmış” (URL- 2). Süpürge, kapı ve eşik arasındaki anlamsal birliktelik bu şekilde kurulabilir.

Fotoğraf 1: Bitlis'in Tatvan ilçesinde kapı önüne konulan süpürge.

İnsan ev ile özel bir yaşam alanına sahip olur. Ancak insan sosyal bir varlıktır ve dışarı ile temasa geçme isteği duyar. Evin sınırlarından dışarıya geçmek için eşığın geçilmesi gerekir. “İçerisi ve dışarıyı arasındaki sınırın eridiği mekânsal pratik olan eşik; pek çok hareketi, sosyal karşılaşmayı ve algı çeşitliliğini barındıran mimari bir bulanıklık halidir. Aynı anda hem içeride hem de dışarıda olma psikolojisini barındıran bu mekânsal gerçeklik” (Tunç, 2015: 27) insanların eşığa birtakım anlamlar yüklemesine, eşikte bazı canlıların yaşadığına inanmalarına ve bu canlıların olumsuz etkilerinden korunmak için çareler üretmeye sevk etmiştir. Eşik bu özelliklerinin de etkisiyle büyüsel işlemlerin uygulama alanı olarak kullanılmıştır. Kapıya ve eşığa büyüsel işlemler yapma veya kapıya birtakım nesnelere sürerek ev halkına büyü yapma gibi durumlar halk inanışlarında görülebilmektedir. Bu tür durumlar karşısında çözüm yine kapının ve eşığın merkezde olduğu ritüellerde aranır. Özellikle de eşlerin arasının bozulmasına yönelik yapıldığına inanılan büyüsel işlemlerin bozulabilmesi için kapıda yapılan ritüelleri yörede görmek mümkündür. Ritüelde kibrit kutusunun kullanıldığı görülmektedir: “Zamanında kaynanam da bize yapmıştı. Kapının iki yanına kibrit kutusunun içi ve dışı konulur. Eşler kapıdan geçtikten sonra kibrit kutusunun iç kısmı kutuya yerleştirilir. Böylece eşler birbirine bağlanmış olur. Eğer ki kibritin iç kısmıyla dış kısmı tekrar ayrılırsa büyü çözüldü” (KK.1). Eşler arasındaki sorunların veya büyüsel işlemlerin çözülebilmesi için yapılan bu uygulamada kapının kilitleme ve bağlama, eşığın ise yeniden doğuş gibi özelliklerinden yararlanılmakta, kibrit kutusunun durumundan birtakım anlamlar üretilmektedir. “Mekândaki açıklık olan kapının sol yanı kadına, sağ yanı erkeğe ait olarak görülmüştür” (Küçük Tursun, 2022: 40). Kibrit kutusunun içi ve dışının fiziksel özelliği ile kadın ve erkek arasında bir bağlantı kurulmuştur. Göstergelerin fiziksel olarak muhatabına benzediği veya benzetilmeye çalışıldığı durumlarda, toplum tarafından nesnelere bilinçli olarak anlamlar yüklenir ve ritüellerde bu durum belirleyici olur. Burada da büyü yapıldığına inanılan çiftin hem bu büyüden kurtulmaları hem de yeniden mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmelerini sağlamak için kibrit kutusunun fiziksel özelliği ile kadın ve erkek arasında anlamlı bir bağ kurulmak istenmiştir. Eşlerin kapıdan içeri girmeleri ile bir yenilenme yaşanmış ve kibrit kutusunun birleştirilmesi ile bu duruma sembolik bir anlam yüklenmiştir.

Meteorolojik olayların değişmesi için yapılan uygulamalarda eşığın önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Ahlat'ta tandırın üzerinde demir bir şiş bulunur. Bu demir şişin üzerinden atlanılmaz. Dolu yağdığı vakit bu demir eşikten dışarıya atılır ve üzerine tuz serpilir. Böylece dolunun kesileceğine inanılır (Kalafat, 2009: 38). Demirin eşikten dışarı atılması ritüelin sıradan bir şekilde gerçekleştirilmediğini göstermektedir. Eşığın kültürel bellekte sahip olduğu anlam evreni içerisinde eşığın yeni bir başlangıcın ilk adımı olarak görülme durumu vardır. Özellikle tarımla uğraşanlar için dolu benzeri meteorolojik koşullar ürünlerin zarar görmesine neden olabilir. Yaşamı tarıma yani toprağa bağlı olan insanlar için dolunun

durdurulabilmesi için çarelere başvurulması ve eşğin ritüelde yer alması dikkat çekicidir. Ayrıca demir de ritüelin bir diğer önemli simgesidir. Demirden yapılan nesnelere ritüellerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Demir kadar demirden eşyaları meydana getiren demircilere de kutsal nitelikli anlamlar yüklenir. Mircea Eliade; “*Demirci aletleri de kutsal alana aittir. Çekiç, körük, örs canlı, mucizevi varlıklar olarak görülür; bunların, demircinin yardımı olmadan kendi büyüsel-dinsel güçleriyle işleyebildiklerine inanılır*” (2011: 30) demektedir. Eliade’nin de ifadelerinden hareketle yağmurun durması için eşikten dışarıya demir şiş atılmasının dikey boyuttaki örtük anlam katmanlarını açıklamak mümkündür.

Kapı ve eşğe asılan nesnelere hareketle evde yaşayanlar hakkında bilgi sahibi olunabilir. Kültürel göstergeler olarak değerlendirebileceğimiz bu nesnelere bazen kapı üstüne asılan koçboynuzu veya nazarlık gibi nesnelere bazen de evde asker veya hacca giden olduğunu göstermek için beyaz bir tülbent olabilir. Kültürün göstergeleri üzerinden sessiz iletişim kurma ve mesaj iletme işlevini sağlayan bu nesnelere özellikle kapıda ve eşikte yer alması ise ilgi çekicidir. Kapı ve eşik evin giriş unsuru olmasının yanı sıra evin dışla bağlantısını sağlama unsuru olması bakımından da evin dışarı ile olan iletişimini sağlar. Evin kapısına asılan nesnelere bu bağlamda eve gelen kişiye uyandırdığı izlenim ile ev halkı ile kurulması gereken ilişkinin sınırlarını belirler. Yörede yapmış olduğumuz çalışmalarda kapıya asılan nesnelere arasında bastonun da yer aldığı tespit edilmiştir. Söz konusu baston uzun yıllar önce vefat eden bir kişinin bastonu olarak eş tarafından kapının koluna asılmıştır. Ölen bir kişinin kişisel eşyasının kapıya asılması hem ölen kişiye duyulan sevgiyi ve özlemi göstermekte hem de bu evin hala onun evi olduğu mesajını iletmektedir. Kaynak kişilerimizden Feride Altun, bu durumu: “*Bundan 10 sene önce kapıya asılan bu baston dedemin öldüğü zaman, nenem koymuştu, ölümünü kendine yedirememiş. Onun bu şekli de hala o evde yaşadığını düşündüğü için kapının koluna asmıştı*” (KK. 1) şeklinde ifade etmektedir. Kapıya asılan nesnelere topluma iletilmek istenen mesajı aktaran birer göstergedir. Örneğin ölen kişinin ayakkabılarının kapının önüne konulması o evde bir kişinin öldüğünün göstergesidir. Bu göstergeler kimi zaman evi kötü unsurlardan korumak için at nalı, nazar boncuğu olabilirken kimi zaman da yukarıda görüldüğü gibi ölen kişinin bastonu olabilmektedir. Baston üzerinden verilen mesaj ise bu evin hala o kişinin evi olduğu ve onun evde fiziksel olarak olmasa da ruhen yaşamaya devam ettiğidir. Kapıya baston asılmasının izlerini atalar kültüründe aramak mümkündür. Atalar kültürü, güneş, ay, yer ve su kültürleri ile birlikte Şamanizm’in esasları arasında yer almaktadır (İnan, 2015: 2). Atalar kültüründe ölmüş ataya saygı duyulur. Yatır ve türbe gibi yerler atalar kültürünün yaşatıcı mekânları olarak dikkati çeker. Burada da ölen atanın bastonu evin kapısına asılarak topluma bir mesaj iletmeye çalışılmaktadır. Baston, göstergenin belirtme özelliği üzerinden evin sahibinin ruhunun halen orada yaşamaya devam ettiğini gösterir. Ayrıca baston kut aktarma nesnelere biridir. Bu bağlamda kapıya baston asılarak atalar kültürünün yaşatıldığı bir mekân olan ev, hâkim-sahipli yer inancının tezahür ettiği bir nesnelere belleğine dönüşür. Bunun için seçilen yerin kapı olması da dikkat çekicidir. Kapı evin dışarı ile olan iletişimini sağlamakla birlikte, evi koruyan ve sınırlarını belirleyen önemli bir unsurdur. Ölen kişinin bastonu kapıya asılarak evin sahipsiz olmadığı mesajı iletmeye çalışılır. Genel olarak ataerkil yapıya sahip toplumlarda bu durumu görmek mümkündür.

Fotoğraf 2: Bitlis'in Hizan ilçesinde Musa amcanın evinin kapısı.

2.1. Geçiş Dönemlerinde Kapı ve Eşik

İnsanoğlunun doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç ana geçiş dönemi vardır. Bu dönemler kişiyi yeni bir evreye taşır. Bir önceki evreden yeni bir evreye geçiş sırasında kültürel bellekte yer edinen davranış kodlarındaki inanış ve ritüeller devreye girer. Geçiş dönemleri içerisinde birçok inanmayı, âdeti, törenleri ve büyüsel işlemleri barındırır. Bu işlemler kişiyi geçiş evresinde yani eşikte oluştuğuna inanılan tehlikelerden korumak için gerçekleştirilir (Örnek, 1995: 131). Bu inanış ve ritüellerde kapı ve eşik önemli bir yeri olduğu görülür. Sembolik anlamda başka bir evreye geçiş kapı ve eşik imgeleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda doğumdan başlayarak evlenme ve ölüm aşamalarında kapı ve eşik merkezde olduğu inanış ve ritüellerde kapı ve eşik görmek mümkündür. Kapı ve eşik hem tekinsiz bir mekan hem de yeni bir yaşamın başlangıç noktası olarak Van Gölü Havzası inanışlarında kaos ve kozmosu ayıran ince bir çizgi olmuştur.

2.1.1. Doğum ile İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kapı ve Eşik

Bitlis yöresinde eskiden genel olarak erkek çocuk beklentisinin fazla olduğu görülmektedir. Son zamanlarda bu durum doğacak çocuğun cinsiyetinden ziyade sağlıklı olmasının dilenmesi şekline dönüşmeye başlamıştır. Erkek çocuk beklentisinin altında yatan sebepler ise “oğlan evde kalır, ana babaya bakar, kız ele gider” veya erkek çocuk olsun “kapıları açık kalsın” şeklindedir. Kapılarının açık kalması soyun devamı anlamına gelmektedir ve kapı, soy ile ilişkilendirilmiştir.

Doğum sırasında doğuma engel olmaya, anne ve bebeğine zarar vermeye çalıştığına inanılan canlılar vardır. Doğum sırasında bu tür canlıları korkutmak ve vereceğine inanılan zararı engellemek için birtakım tedbirlere başvurulur. Bu tedbirler arasında kilitli olan kapıların açılması da bulunur (Örnek, 1977, 140). Bitlis'in Ahlat ilçesinde Şubat Karısı adında bir inancın varlığı görülmektedir. İnanışa göre bu canlı şubat ayında doğum yapan kadınların ciğerlerini yemektir. Şubat Karısının lohusa kadına zarar vermemesi için lohusa olan kadının kapısında at kişnetilir. İnanışa göre Şubat karısını sadece erkek bir at görebilmektedir. Bu yüzden at kişnetilmesi durumunda Şubat Karısının korkup kaçtığına inanılır (Kalafat, 2009: 46).

Bitlis'te lohusa kadın ve bebeği kırk gün boyunca evden dışarı çıkarılmamaya çalışılır. Cinlerin kapı girişinde bulunduğu inanıldığı için bebek dışarı çıkartılmaz. Zaruri durumlarda dışarı çıkmak gerekli ise bebeğin kundağına bir ekme parçası veya üzerine dua okunarak kapının girişinde bulunduğu inanılan cinlerin kötü etkilerinden bebek korunmaya çalışılır (Ergöz, 2022: 90). Kapı eşikinde bulunduğu inanılan canlıların varlığına ve lohusa kadına zarar verebileceğine inanıldığı için yörede birtakım tedbirlerin varlığı dikkati çeker: “Ben de kapının eşikinde oturulmaz diye biliyorum. Hatta doğum yapmış yeni kadınlarda eşikten tek başına geçirilmez. Yanında mutlaka biri olur ya da onu koruyacak dualar takar üstüne. İnanışa

göre insanın üzerine bir ağırlık çökmüş diyordu büyüklerimiz ve cinlerin musallat olacağını söylerlerdi. Biz de onların sözünü dinleyip oturmazdık” (KK. 5). Anlam üretme süreci mitik düşüncenin temelini oluşturur. Mitik düşüncede bilinçli bir şekilde üretilen anlamlar ritüellere dönüşür. Bu ritüeller sürekli olarak tekrar edilerek toplum tarafından benimsenir. Ancak zaman içerisinde üretilen anlamlar bilinçaltına ve kolektif bilinçdışına taşınır. Bu nedenle toplumlar halk inanışlarının ve ritüellerin nedeni olarak büyüklerinden kendilerine böyle aktarıldığını veya büyüklerinden böyle gördüklerini ifade ederler. Kapı ve eşik etrafında oluşan inanış ve uygulamalarda da aynı durumu görmek mümkündür. Kültürel belleğe işlenmiş olan kapı ve eşik ile ilgili inanışlar yörede insanların davranış kodlarına yansımıştır. Kapı ve eşikten geçmek için alınan tedbirlerin yanında lohusa kadının yatmış olduğu oda ile ilgili koruma tedbirlerinde de kapının rolü görülür. Örneğin Ahlat’ta lohusa kadını kırk basmasından korumak için lohusanın yattığı odanın kapısına süpürge bırakılır.

Doğum sırasında oluştuğuna inanılan tehlikelerden kadını korumak için başvuru olan tedbirler arasında dua etme ve adak adama en başta gelir. Doğum anı geçiş dönemi aşamalarının en kritik anlarından veya eşiklerinden biridir. Bu eşiğin sağlıklı bir şekilde atılması hem anne hem de bebek için oldukça önemlidir. Doğumun kolay geçmesi için birtakım çarelere başvurulur. Van’ın Erciş ilçesinde doğum evde ya da hastanede olabilmektedir. Doğumun zorlaşması durumunda kadınlar dua okur veya Kur’an okutulur. Yöredeki inanışa göre doğum yapan kadının kapısında Azrail beklemektedir. Bu nedenle doğumun kolay geçmesi, doğum yapan kadının kurtulması için dua edilir, adaklar adanır (Akgün, 2019: 86). Doğum sırasında Azrail’in kapıda beklediğine olan inanış doğum anının ne kadar zor bir eşik olduğunu göstermektedir. Doğum, hem anne hem de bebek için hayati öneme sahip bir eşiktir. Doğumun sağlıklı bir şekilde geçmesi için başvuru olan yöntemler, anne ve bebeğin bu eşiği sorunsuz bir şekilde aşabilmesi içindir. Kapı ve eşik hayat ile ölümü ayıran ince bir çizgi olarak karşımıza çıkar. Kapının önü doğumu, yeni bir yaşamı ve çoğalmayı çağırırken kapının ardı ise halk inanışlarına da yansıdığı gibi Azrail göstergesi ile yani ölümle irtibatlandırılmıştır. Ağrı yöresinde de doğum anında doğumun kolay geçmesi için kapalı kapıların açılması gerektiğine inanılır (Aydemir, 2021: 62). Kapıların açıklık ve kapalılığına yüklenen anlamların duruma göre değişiklik göstermesi dikkat çekicidir. Kapı bolluk ve bereket söz konusu olduğunda kapalı, doğumun kolay geçmesi için ise açık kalması gereken bir göstergeye dönüşür. Toplumun göstergelere yüklediği anlamlar, inanışların çeşitlilik göstermesinde etkili olmaktadır. Doğum dünyaya yeni bireyin gelişini yani hayat kapısından girişini ifade eder. Bu durumu sembolik olarak kolaylaştırmak için kapalı kapılar açılır. Dramatik aksiyonun zirveye çıktığı doğum anında kapı önemli bir inanış unsuru olarak karşımıza çıkar.

Alkarısının lohusa kadının korkmasına neden olduğu için lohusanın yanından ayrılmamaya dikkat edilir. Bu konuyla ilgili yörede bir kadının çılgık attığı ve birinin kapıya vurduğu anlatılır (Aydemir, 2021: 77). Lohusa kadın ve bebek dışarı çıkması gerekiyorsa kapının önüne bir süpürge bırakılır. Süpürge bir insana veya bir adama dönüşerek alkarısının bebeğe yaklaşmasına engel olduğuna inanılır (Aydemir, 2021: 78) Bitlis’te de misafirin nazarının bebeğe degeceğine inanılır. Bu duruma tedbir olarak eve gelen misafirin ayakbabisinin içerisine tuz konular veya kapıya süpürge çöpü bırakılır (İpek, 2011a, 513). Yukarıda belirttiğimiz gibi süpürge bolluk, bereket ve kötü varlıklara karşı koruyucu rolünün olduğuna inanılmaktadır. Yörede evin bereketini arttırmak için süpürge konulduğu bilinmektedir. Lohusa kadın ve bebeğinin evden çıkması gereken durumlarda kapının önüne süpürge konularak süpürge kötü varlıklara karşı insanları koruduğuna inanılan yönünden yararlanılmak istenmektedir. Ağrı yöresinde doğum yapan bir kadın alkarısı musallat olmuşsa birtakım ritüellere başvurulur. Alkarısının korkuttuğu kadının üzerine Kur’an-ı Kerim okunur. Eşinin gömleği kapının arkasına asılır (Aydemir, 2021: 80). Alkarısının erkeklerden korkup kaçtığına inanıldığı için erkeğe ait bir eşyanın da aynı etkiyi yaratacağına inanılmıştır.

Doğum sonrası inanış ve uygulamalarda çocuğun merkezde olduğu birtakım inanış ve uygulamalara rastlamak mümkündür. Örneğin Bitlis’te konuşmasında sorun olan çocuklar için çeşitli uygulamalara başvurulur. Çocuğun konuşmamasına neden olan bir gücün varlığından endişe edilir. Konuşamayan çocuklara dili kapalı denilir. Dili kapalı olduğuna inanılan çocuğun konuşabilmesi amacıyla yedi kapıdan su toplanır. Yedi ayrı evin anahtarları bu suyun içerisine atılır. Bu su çocuğa içirilir. Burada kapı kelimesinin ev kelimesini karşılaması dikkat çekicidir. Yedi kapı, yedi ev anlamına gelmektedir (Ergöz, 2022: 86). Bu

ritüelde kapı, su ve anahtar imgeleri dikkati çeker. Öncelikli olarak yedi sayısı ritüelde tesadüf eseri kullanılmamıştır. Yedi sayısı dikey boyutta birçok anlamsal zenginliğe sahip formülistik bir sayıdır. Ritüellerde sıkça karşımıza çıkan yedi sayısı dinsel, kültürel ve inançsal kodlara sahiptir. Örneğin İslamiyet'te Allah göğü yedi katlı yaratmıştır. Tarihte Yedi Uyurlar olarak bilinen kişilerin sayısı yedidir. Kâbe yedi kere tavaf edilir. Bektaşiler, kemerlerini yedi kere bağlarlar (Çoruhlu, 2013: 237-238). Yedi sayısı sembolik anlamda yeniden doğuşun ve yaratılışın sayısı olarak kabul edilebilir. Dili kapalı olan çocuğun dilinin açılması için yedi sayısına yüklenen anlamlar, yedi kapı ile desteklenir. Çünkü kapı ve ev arasında kurulan ilişki örtük anlam dizgelerinin çözümlenmesiyle açıklanabilir. Kapı evi temsil etmektedir. Kapının önü ve ardı düzeni ve düzensizliği yani kaosu ve kozmosu temsil eder. Yedi evden altına su kapının ev ile olan bağlantısını yani düzenin bir unsuru olduğunu gösterir. Yedi sayısına benzer şekilde suyun da arındırıcı ve sağaltıcı bir yönü vardır. Ayrıca suyun yaşamın kaynağı olması da bu ritüeldeki göstergelerin sebepsiz bir şekilde bir araya gelmediğini göstermektedir. Yedi evden toplanan suyun içerisine anahtar atılması ise göstergenin fiziksel benzerlik özelliğine bir örnektir. Dili kapalı olan çocuğun birçok unsurun bir araya gelmesi sonucu oluşan sudan içmesi sonucu dilinin açılacağına inanılır.

Bitlis'in Adilcevaz ilçesinde yürüyemeyen çocuklar için çeşitli inanış ve uygulamalar görülür. Yürüyemeyen çocuk bir kalburun içerisine oturtulur. Kalburun içerisine yumurta, çorap ve şeker konulur. Çocuk bu şekilde ev ev gezdirilir. Her evin kapısında kalburun kenarından su dökülür (Ergöz, 2022: 86). Yukarıdaki ritüelde olduğu gibi bu ritüelde de su imgesi dikkati çekmektedir. Ancak burada su, çocuğun her gittiği evde kalbura dökülmektedir. Bu bağlamda kalbur, bir arınma ve yenilenme nesnesi olarak dikkati çeker. Kalburun işlevsel olarak bir şeyleri eleme ve ayıklama özellikleri vardır. Yürüyemeyen çocuğun yürümesine engel olduğuna inanılan bir gücün ve uğursuzluğun varlığından endişe edilmesinden dolayı çare olarak toplum tarafından bu ritüel gerçekleştirilmektedir. Çocuk, kalbura oturtulur ve üzerinden her evin kapısında su dökülerek çocuğun üzerindeki kötü unsurların eleğin üstünde kalması, iyi şeylerin ise elekten geçmesi istenmektedir. Çocukla birlikte kalbura konulan eşyalar ile çocuk arasında fiziksel benzerlik özelliğine dayalı bir ilişki görülmektedir. Yumurta yeni bir yaşamın yansımasıdır. Çorap ise ayak ile olan ilişkisinden dolayı yürümeyi anımsatır. Şeker de tatlılığı ve olumlu duyguları hatırlatır. Kalburun üzerinden su dökülmesi de çocuğun sağaltılması ve yenilenmesi anlamını taşır. Burada kapı, toplum tarafından arınma ve temizlenme mekânı olarak görülmüş ve çağrışımsal bir anlam kazanmıştır. Yine Bitlis'te konuşamayan çocuklar yörede bulunan Kotum Baba türbesine götürülür. Çocuğun koşabilmesi için türbenin kapısının demir kilidi çocuğun ağızına sokulur (Kaplan, 2010: 227). Böylece çocuğun konuşabileceğine inanılır.

Van'ın Gevaş ilçesinde "*plasenta düştükten sonra evin kapısının arkasına çukur açılır, iğne vurulur ve çukura konulurdu. İğne vurulmasının sebebi plasentanın üç harflilerden korumaktır. Plasenta evden dışarı çıkarılmazdı*" (Kartal, 2020: 45). Bu bağlamda halk irfanında evin kapısı ve eşikin evin sınırları olarak kabul edildiğini görmek mümkündür. Plasenta yani eş bebeğin yani evin bir unsuru olduğu için ev ile ilişkisi kesilmemeye çalışılır. Böylece çocuğun eve bağlı olacağına inanılır.

Van'da büyümesine rağmen halen altını ıslatan çocuklar için kullanılmış olan bir süpürge ucü üç Cuma günü yakılır ve kapı eşiginde sallandırılır. Bu uygulama ile çocuğun bir daha altını ıslatmayacağına inanılır (Kaplan, 2010: 236). Bu ritüelde süpürge ve eşik arasındaki bağlantı dikkat çekicidir. Süpürge kötü ruhların etkisinden insanları koruyacağına dair inanıştan yukarıda bahsetmiştik. Süpürge yakılmasını bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür. Süpürge işlevsel olarak evin temizlenmesini sağlar. Süpürge yatay boyutta sahip olduğu bu işlevsellik, dikey boyutta onun kötü ruhları kovması ve uzaklaştırması şeklinde karşımıza çıkar. Süpürge ucü ise sembolik olarak eve ait olmayı uzaklaştıran noktadır. Bu noktanın yakılması ve eşikte sallandırılması ile çocuğun altını ıslatmayacağına inanılır. Burada çocuğun altını ıslatmasına neden olduğuna inanılan kötü ruhun etkilerinin ortadan kaldırılması amaçlanır. Süpürge ucünün üç Cuma günü yakılması ise ritüelin dini yönüne bir göndermedir. Nitekim İslamiyet'te Cuma günü kutsal kabul edilir.

Adilcevaz'da bulunan delikli taş şifa arayanların uğrak mekânlarından. "*Çok şiddetli öksürüğü olanlar, delikli taştan yedi kere geçerlerse öksürüklerinin iyileşeceğine; gömleğini ya da atletini delikli taşla bağlayıp içinden yedi defa geçirilirse vücudundaki tüm ağrıların geçeceğine; delikli taştan üç kez geçtikten sonra elini, ağrının olduğu yere dokundurursan ağrının geçeceğine inanılır*" (İpek, 2013: 543). Delikli taş

büyülü eşik işlevi görerek kişinin eski sağlığına kavuştuğuna inanılan yeniden doğuş mekânına dönüşür. “Büyülü eşikten geçişin bir yeniden doğum alanına geçme olduğu fikri, dünyanın her yerinde rahim imgesi olan balina karnıyla simgeleşmiştir” (Campbell, 2010: 107). Bu bağlamda kişi delikli taştan geçerek anne rahminden dünyaya doğmayı yeniden gerçekleştirir. Bu yeniden doğuş ritüelinde delikli taş sembolik olarak büyülü bir eşik görevi görür.

2.1.2. Evlilik ile İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kapı ve Eşik

Evlilik öncesinde, sırasında ve sonrasında olmak üzere evlenme ile ilgili inanış ve uygulamalarda kapı ve eşik önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Van Gölü Havzası evlenme gelenek ve göreneklerinde özellikle gelinin başı çektiği uygulamalarda kapı ve eşik neden olduğuna inanılan olumsuz etkiler engellenmeye; kapı ve eşik olumsuz özelliklerinden ziyade yeni bir hayatın başlangıcı olarak yeni çiftte bolluk, bereket ve uğur getireceğine inanılan mimetik bellek mekânına dönüştürülmeye çalışılır. Geçiş dönemlerinden olan evlilikte gelin yeni evine girerken kapı ve eşikte birtakım ritüeller gerçekleştirilir (Kabak, 2017: 68). Bu durumu yeni ev ile kurulacak bağın ilk adımı olarak düşünmek mümkündür.

Yörede evlenme ile ilgili inanış ve uygulamalarla ilgili olarak şunları gösterebiliriz: Bitlis’te gelin alımı sırasında gelinin erkek kardeşi tarafından geline kemer, baş ve kapı bağı olmak üzere üç bağ bağlanır (Ergöz, 2022: 128). Bitlis’te kapı bağı geleneğini görmek mümkündür. Düğün günü gelin, baba evinden çıkarılacağı vakit genel olarak gelinin kardeşi veya yakın akrabalarından birisi kapıyı tutarak gelinin evden çıkmasına yani oğlan evi tarafından götürülmesine engel olur. Bu durumda oğlan evinin toybeyi kapıyı tutan kişiye istediği hediyeyi vermek zorundadır. Kapıyı tutan istediğini aldıktan sonra kapı açılır (Ergöz, 2022: 128). “Gelinin ya kız kardeşi ya da erkek kardeşi kapıyı tutar. Damattan veya damat tarafından bahşiş almak için kapı tutulur. İstenilen miktar para alınmadan gelin kapıdan bırakılmaz. Buradaki amaç aslında evin kızını almaya gelenleri de biraz zorlamaktır” (KK. 5). Damat evi bu uygulamalar ile sınamaya tabi tutulur. Bu eşik evresi artık gelinin baba evinden ayrılması/veda etmesi ve yeni evine gitmek üzere yola çıkmasıyla sona erer. “Eşik, mekândakini ve mekân dışındakini bir araya getirerek etkileşimi başlatır. Şayet bu karşılaşma beklenen birine ait ise bu noktada eşik mutluluğun ve memnuniyetin mekânı olur. Fakat tersi bir durum da söz konusudur burada. Eşik aynı zamanda ayrılmanın uğurlamanın, vedaanın mekânıdır. Üzüntü ve ağlama eşikte olur” (Gökçen, 2019: 130). Bu bağlamda eşik duygusal yoğunluğun en çok yaşandığı yerlerden birisidir. Gelinlerin baba ocağından ayrılırken yaşadığı duygu yoğunluğu, kapı ve eşikten çıkış ile ilişkilendirilebilir.

Erciş ilçesinde kapı bağı geleneği görülmektedir. Gelin baba evinden ayrılacağı vakit mahallenin gençleri kapıyı tutar ve bahşiş almadan gelinin çıkmasına izin vermezler. Bahşişlerini aldıktan sonra gelinin evden çıkmasına izin verirler. Kapıyı tutanlara hediyelerini toy beyi veya yenge verir. Verilen bu hediyeye “halet” denir. Bazen de sağdıç kapıyı tutan kişilere para verir. Yörede eskiden kapı bağı olarak gelinin babası veya kardeşinin silah istediği ve bu silahı almadan kapıyı açmadığı söylenmektedir. Kapı bağı âdeti gereği damat evinin de bu adet için hazırlıklı olduğu bilinir (Akgün, 2019: 270-271). Gevaş ilçesinde de “gelin evden çıkarılırken de kapı kapalı tutulurdu. Para veya hediye verilmeden kapı açılmazdı” (Kartal, 2020: 128) denmektedir. Gevaş ilçesinde nikâh kıyılması esnasında kapı ve pencereler açık bırakılır, eller bağlanmaz. (Kartal, 2020: 147) Böylece gelin ve damadı etkileyeceğine inanılan kötü unsurlar engellenmeye çalışılır. Burada kapının açık ve kapalı oluşu ile yeni evlenen çiftlerin kısmet ve bahtları arasında sembolik bir bağ kurulmuştur.

Van’ın Erciş ilçesinde gelin kuaföre götürüleceği sırada biri kapıda bekler. Toy beyi olan kişiden hediyesini ister. Hediyesini aldıktan sonra gelinin kapıdan çıkmasına izin verir. Aynı şekilde gelini kuaförden almak için gelen damat ve sağdıç, kuaförün kapısında bekleyenlere bahşiş verirler (Akgün, 2019: 259). Kapıda bekleme geleneği damadın sınanma aşamalarından biridir. Gelinin olduğu kadar damadın da yeni bir hayata başlaması için sembolik anlamda bazı sınamalara tabi tutularak eşikten geçmesi gerekir. Damadın olmadığı durumlarda ise bu sınamaya toy beyi maruz kalır. Günümüzde hediye ya da para vermek bu sınamanın maddi bir karşılığı olarak görülebilir.

Gelinin baba evinden ayrılması ve damat evine yola çıkması yeni bir hayata/dünyaya geçişin başladığını gösterir. Baba ocağının kapısından çıkarak eski hayatına veda eden gelin, damat evinin

kapısından içeri girerek yeni bir hayata adım atar. Bu noktada sembolik olarak kapı ve eşik ön plana çıkar. Yeni hayata/ mekâna giriş unsuru olan kapı ve eşik yörede birçok inanış ve uygulamaya sahne olmaktadır. “Kapı ve eşik gibi geçiş mekânları bir dünyanın bittiği ve yeni bir dünyanın başladığı yeni değişen dünyanın başlangıç noktası olan yerler olarak tasavvur edilmiştir. Mekânın temel unsurlarından olan, zamanı ve mekânı birbirinden ayıran kapı, kendisinin varlığını destekleyen eşik unsuru ile birlikte mekândaki diğer açıklıkların önüne geçerek bir geçiş sembolüne dönüşmüştür” (Küçük Tursun, 2022: 2). Bu geçişin gelin ve damat için huzurlu, sağlıklı ve bereketli olması oldukça önemlidir. Yeni başlayan bir hayatın temellerinin sağlam atılması başta yeni çift olmak üzere tüm toplumu ilgilendirir. Bu sebepten gelenek ve görenekte kendisine yer edinen davranış kodları devreye girer. Gelin ve damada düşen sorumluluklar yerine getirilir. Bitlis’te gelin, baba ocağından oğlan evi tarafından alındıktan sonra gelin olarak geldiği yeni evine girmeden önce birtakım inanış ve uygulamalar gerçekleştirilir. Geline kapının eşliğinde fincan veya bardak kırdırılır. Kaynananın bir elinde lamba, bir elinde de bal kâsesi bulunur. Kaynana gelinin ellerine kapının üstüne sürmesi için bal sürer. Kapıya sürülen bal hayatın güzel ve tatlı geçmesi içindir. Ayrıca gelin eve girmeden önce bir yumurtayı kapıya vurarak kırar (Sökmen, 2015, 372). Gelin elini şerbetle batırır ve kapının üstüne sürer (Ergöz, 2022: 131). Kapı ve eşik sembolik bir geçiş noktası olarak kutsanır. Hayatta her şeyin ilki önemlidir. Bu nedenle gelinin yeni evine ilk girişi sırasında hiçbir detayın atlanılmamasına dikkat edilir: “Tüm bu uygulananlar aslında fincanın kırılması uğursuzlukları önleyeceği, bal ise tatlı dilli olması için gelinin, sağ ayakta biliyorsun dinimizde de her zaman hayırlı işlerin başında kapılardan sağ ayakla girilmesi gerektiği söylenir”(KK. 6). Altay Türklerinde güneş ve ay tutulmasının kötü bir ruh yüzünden gerçekleştiğine inanılır. Bu durumda davul çalınarak ses çıkartılır ve kötü ruhlar kovulmaya çalışılır (Gömeç, 2003: 88). “Yeni gelinlerin kapı eşliğinde bardak veya birtakım şeyleri kırmaları “seslenme” ile ilişkilendirilir. Kara iyelerin sestem korkarak kaçacaklarına veya yok olacaklarına inanılır” (Kalafat, 2009: 34). Ses unsuru ile eşikten geçiş sırasında oluşabilecek olumsuz durumlar engellenmeye çalışılır. Çünkü eşikten fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı bir şekilde geçmek önemlidir. Yeni başlayan hayatın ancak bu sayede mutlu, huzurlu ve bereketli geçeceğine inanılır.

Gelinin damat evine girişi sırasında dinsel değerlerin kullanıldığı görülür. Erciş ilçesinde gelin evden çıkacağı vakit, yaşlı bir kadın elinde geline ait olduğu söylenen Kur’an-ı Kerim ile evin kapısında durur. Kur’an-ı Kerim’i havaya kaldırır. Gelin ve damat Kur’an’ın altından geçerler. Böylece gelin, baba evinin kapısından çıkar (Akgün, 2005: 34). Bitlis’te de geline damat evinin kapısının önünde belinden yukarı Kur’an ve ayna tutulur. Kaynana, gelinin başından üç kere Kur’an-ı Kerim’i geçirir. Gelin de üç defa Kur’an’ı öper (Ergöz, 2022: 131). Kur’an-ı Kerim’in üç kere öpülüp altına götürülmesi ve gelinin başından üç kere Kur’an-ı Kerim geçirilmesi evliliğin hayırlı, huzurlu ve bereketli olması içindir. Ritüelin üç defa tekrarlanması üç sayısının formülistik bir sayı olduğunu gösterir. İslamiyet’te de üç sayısı önemlidir. “Allah’ın hakkı üçtür” denilir. Ritüelde dikkati çeken bir diğer nesne ise aynadır. Ayna kelimesi köken olarak Farsça ayine veya ayene kelimesine dayanmaktadır. Ayrıca “demir” kelimesinden üretilmiş olması da dikkat çekicidir. Bu da bize ayna ile demir arasında bir bağ kurmamızı sağlar (Çetindağ, 2005: 85). Nitekim Orta Asya’nın maden çağı zamanında Türklerde aynaların demirden de yapıldığı bilinmektedir (İnan, 1984: 24). “Ayna, Türk kültür coğrafyasında hoş bahtlık aydınlık gelecek anlamını taşır” (Kalafat, 2010: 44). Anadolu’da aynanın hem olumlu hem de olumsuz anlamlarının olduğuna inanılır. Ayna doğumdan ölüme kadar insan yaşamında yer alan unsurlardan biri olmuştur. Aynanın olumlu özellikleri arasında gelinlerin kısmetini açma, uğur getirme, nazarın kötü etkilerinden koruma ve fiziksel özellikleriyle bağlantılı olarak aydınlık bir geleceğin işareti olarak kabul edilmesi gelmektedir. Aynanın olumsuz özellikleri olarak alkarısı ve cinlerin yaşadığı yer olduğuna inanılması, ayna kırılmasının uğursuzluğu çağrıştırmaları gösterilebilir (Şenesen, 2013: 762-763). Aynanın fiziksel özelliği ile evlilik ve genç kızlar arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantıda temel özellik aynanın yapısı itibari ile ışığı yansıtabilmesi, parlak ve aydınlık bir nesne olmasıdır. Göstergenin fiziksel bağlantı özelliği ile muhababına iletildiği bu anlayış doğrultusunda ayna olumlu bir anlam kazanmış ve genç kızların bahtının açılmasına, yeni gelinlerin parlak ve aydınlık bir hayat sürmelerine sebep olacağına inanılmıştır. Sembolik olarak eşikten geçip kapıdan girilerek başlayacak olan yeni hayatın mutlu, huzurlu, sağlıklı ve aydınlık olması temenni edilmiştir.

Kaynak kişilerimizden Sümeyye Uşar, Bitlis yöresinde gelinin damat evine girişi sırasında yaptıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

Eve daha girmeden ilk olarak kayınvalidem elindeki testinin içinden başıma şeker, kuruyemiş ve bozuk para attı. Bunlar ev bereketli olsun diye yapıldı. Daha sonra elime bir cam bardak verildi onu kapı eşliğinde kırdım. Bu da nazardan korunmak için yapılır. Daha sonra kayınvalidem bir kaşık bal yedirdi bana tatlı dilli olmam için bu da yapılır ve o baldan parmaklarıma da sürülür. Kapıdan geçmeden kapıya sürdüm. O da evin tadı hiç bozulmasın diye. Son olarak sağ ayağımla içeri aldılar beni. Çünkü sağ ayakla girmek eve hayırla gir mantığıyla aynıdır.

Yine Bitlis'te yaşayan kaynak kişilerimizden Kafiye Urfan da geline damat evinin kapısında yaptırılanlarla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Gelin kapıdan girmeden ilk bir fincan veririz eline onu kapı eşğine atarak kırar. Bunu kırmasının amacı gelebilecek nazardan korunmak için. Sonra bir kaşık bal veririz gelinin ağzına tatlı dilli olsun diye. Parmaklarına da bal süreriz girmeden kapıya sürmesi için. Bundaki amaç gireceği aile de ağızların tadı da bozulmasın. Son olarak sağ ayakla içeriye alınır. Tüm bu uygulananlar aslında fincanın kırılması uğursuzlukları önleyeceği, bal ise tatlı dilli olması için gelinin, sağ ayakta biliyorsun dinimizde de her zaman hayırlı işlerin başında kapılardan sağ ayakla girilmesi gerektiği söylenir. İşte bunların hepsi eskiden itibaren gelmiş adetlerimiz olsa da altında hep bu inanışlarımız var aslında. Yani bunları uygularsak gerçekleşir hesabıyla.

Bitlis'te gelin, damat evine geldiği zaman kapıya bir çivi çakar. Böylelikle gelinin o eve yapışacağı ve o evde kalacağına inanılır (KK. 3). Kapının çivilenmesi kapının kapalılık işlevi ile ilişkilendirilebilir. Bu sayede gelinin yeni evine bağlanması amaçlanır. Ayrıca çivi de demirdir. Demirin kötü varlıkları kaçırma ve etkilerini yok etme gücünün de olduğuna inanılır. Kapı evin koruyucusu olduğu gibi çivi yani demir de kapıyı ve evi kötü güçlerin etkisinden koruyacaktır.

Yörede kapı ve eşikle ilgili uygulamalarda gelinin ön planda olduğu görülmektedir: “*Daha çok kapıya olan inanışlar gelinlerle alakalı diyebilirim. Gelin güvey evine geldiğinde eline katı yağ verilir. Gelin bu yağı dilinin tatlı olması ve evine bağlanması niyetiyle kapının üstüne veya yan tarafına sürerdi*” (KK. 3). Ancak gelin ve damadın birlikte gerçekleştirdiği uygulamalara da rastlanır. Bitlis'te gelin ve damat ellerini bala batırıp birlikte kapıya sürerler. Bu bal akarsa evliliklerinin iyi olacağına inanılır (Ergöz, 2022: 131). İnsanın en temel isteklerinden biri gelecekte ne olacağını bilebilmektir. Gelecek hakkında çıkarım yapmak için birtakım nesnelere aldığı şekle bakılır. Bu uygulamada balın akıp akmaması evliliğin geleceği hakkında bir çıkarımda bulunmak için anlam atfedilmesine neden olmuştur. Hayat her daim akıp gitmektedir. Yaşamın bu süreci balın durumuyla özdeşleştirilmiştir. Kapı bu çıkarımın odak noktasındadır. Çünkü kapı bir başlangıçtır ve yeni bir hayatı imler.

Bitlis'te gelinin birtakım davranışlarından huy ve karakteri hakkında çıkarımlar yapılmaya çalışılır. Bu uygulamalarda kapının ön plana çıktığı görülür. Örneğin gelinin düşünceli olup olmadığını tespit etmek için kapıya bir demir parçası atılır. Gelin, bu demiri kaldırırsa düşünceli ve kanaatkâr olduğuna kanaat getirilir (Ergöz, 2022: 130). Bitlis'te gelinlerin ayağının uğurlu ya da uğursuz olduğunu anlamak için birtakım uygulamalara başvurulur. Gelin damat evine girerken kapının eşğine bırakılan bardak veya tabağı kırarsa gelinin uğurlu, kıramazsa ayağının uğursuz olduğuna inanılır (Ergöz, 2022: 130). Geline yaptırılan uygulamanın başarısı geline yüklenen anlamın da şekillenmesine neden olur. Bu yüzden gelinler bu uygulamaların ne kadar önemli olduğunun bilinciyle damat evinin kapısında gerçekleştirilen ritüelleri yerine getirir. Demir kötü ruhları kovan bir nesne olarak kabul edilir. Aynı şekilde bardağı kırabilmek ses çıkarmayı başarmak anlamına gelir. Cam veya bardak gibi bir nesnenin yere düşüp kırılmaması uğursuzluk getirir inancı vardır. Hatta bir bardağın yere düşüp kırılması durumunda nazar çıktı denilir. Bazen yere düşüp kırılmayan cam eşyalar bizzat kırılır. Kırma eylemi ile ses çıkartılır ve nazar da engellenir.

Erciş ilçesinde gelinin damat evine girmeden önce birtakım ritüellerin gerçekleştirilmesi gerekir. Eskiden gelin kapıda beklerken damadın gelinin başına elma atma geleneğinin olduğu dile getirilmektedir. Bu geleneğe bazı yörelerde rastlanmaktadır. Damadın gelinin başına elmayı atması ve parçalaması, onun gücünü ve kuvvetini göstermesi olarak yorumlanır (Akgün, 2019: 276). Bitlis'te damat, elmayı gelinin başına denk getiremezse orada bulunanlar tarafından tepkilere maruz kalır. Ancak bu tepkiler daha çok insanları eğlendirecek tarzdadır. Elma bolluk ve bereketi sembolize eder. Toplumun elmaya yüklediği göstergenin belirti özeliği üzerinden okunabilir. Belirti özelliğinde gösterge ile bağlantı kurulan arasında fiziksel bir

benzerlik yoktur. Ancak toplum tarafından yüklenen anlam herkes tarafından bilinir. Bu nedenle damadın yeni gelinin başına elma atması ve elmanın parçalanmasının ne anlama geldiği toplumun kültürel belleğinde yer almaktadır. Elmanın gelinin başında parçalanması bolluk ve bereketin açığa çıkması yani yayılmaya başlaması olarak da düşünülebilir.

Erciş ilçesinde gelinin maharetli olması için kapıdayken çay bardakları ve çay tabaklarını ayağıyla kırması beklenir. Eğer gelin bunları kırarsa maharetli olacaktır (Akgün, 2019: 276-277). Kapı önünde yapılan uygulamalar arasında şerbet içme de vardır. Gelin ve damat kapı önünde şerbet içerler. Daha sonra gelin şerbete parmak uçlarını batırır ve kapının eşiğine ve üst kısmına şerbeti sürer. Bu uygulamanın ardından gelin ve damat eve girerler (Akgün, 2019: 276-277). Şerbet tatlı ve güzel bir ömür beklentisini sembolize eder ve göstergenin fiziksel benzerlik özelliğiyle açıklanabilir.

Gevaş ilçesinde gelin yeni evine girmeden önce kapının önünde gerçekleştirilmesi gereken birtakım ritüeller vardır: “Eskiden gelin eve girerken farklı şeyler yapardık. Kapıda tavuk keserdik, gelinle damat tavuğun kanına basar ve eve girerler. Horoz kesilmezdi, kesilirse eğer gelinin horoz gibi evdekilere dikleneceğine inanılır. Gelin iki parmağına bal sürüp kapı eşiğine sürer sonra eve sokulur” (KK.15). Burada kanlı kurban geleneğinin izleri görülür. Kapıda tavuk kesme ve kanının akıtılması ile yeni başlayan evliliğin kutsaması sağlanmaya çalışılır. Dikey boyutta bu ritüelin kapıda ve eşikte bulunduğu inanılan iyeleri memnun ettiği de düşünülebilir. Ayrıca kesilen hayvanın özellikleri ile gelin arasında bağ kurulması dikkat çekicidir. Horoz ve tavuk günlük hayatta karşılaştığımız canlılar olmasına karşın ritüelde toplum tarafından üretilen anlam neticesinde evliliğin huzuru ve mutluluğu için gelinin sahip olması gerektiğine inanılan mizacı belirleyecek önemli bir sembole dönüşür. Göstergenin fiziksel benzerlik özelliğindeki kodların yansıma imkânı bulunduğu bu ritüelde, gelinin horozun özelliklerini taşımaması istendiğinden tavuk kesilmesinin daha iyi olacağına inanılmıştır. Bu durumda yörede gelinlerin eşlerine karşı uysal olmalarının beklenmeleri de etkilidir. Ataerkil aile yapısına sahip olan toplumlarda gelenek ve görenekler buna bağlı olarak gerçekleştirilir. Bu nedenle Gevaş ilçesinde evin kapısında horoz değil, tavuk kesilmektedir.

Yörede görülen gelinin kapının önünde ve eşikte bir şeyler kırması geleneğine Gevaş'ta da rastlanır. “Kız erkek evine geldiğinde ayağının altına yumurta bırakılırdı. Ya da eline bal sürülür kapıya vurulurdu (...) Gelin damat evinde kapının önünde testi kırardı” (Kartal, 2020: 140). Bununla birlikte içinde leblebi, şekerleme ve buğday konulan çömlerlerin de kırıldığı görülmektedir. Ayrıca gelin kapıdan girmeden önce sağ elini bala batırır ve kapının üst eşiğine sürer. Böylece gelin evdekilere karşı tatlı dilli olacak ve iyi geçinecektir diye inanılır (Kartal, 2020: 140). Kapının eşiğine sürülen nesnelere arasında pekmez de bulunmaktadır (Kartal, 2020: 141). Kapıya veya eşiğe sürülen yiyecek ve içeceklerin genel olarak bal, pekmez, şerbet ve yağ olduğu görülür. Bu yiyecek ve içecekler sembolik olarak yeni çiftin evliliğinin tatlı, huzurlu ve bereketli geçmesi için kapıya sürülür. Gelinin eve girmeden önce kapı önünde gerçekleştirdiği ritüellerde nesnelere fiziksel benzerlik özellikleri üzerinden toplum tarafından bir anlam üretildiği görülmektedir. Benzer benzeri doğurur anlayışının bir tezahürü olan bu uygulamaların kaynağını toplumun nesnelere bilinçli bir anlam yüklemesi ve günlük hayata tatbik etmesinde aramak mümkündür.

Yörede gelinlerin damat evinin kapısında kayınpederinden bir şeyler isteme geleneği de görülür. “Gelin kapıdan içeri girmeden eşikte dururdu. Yoluma ne vereceksiniz. Diye. Geline kayınpederi bir öküz verdim deyince içeri girerdi” (Kartal, 2020: 141). Eşik gelinlere birtakım isteklerini dile getirme ve yerine getirilmesi koşuluyla geçilecek bir unsur olarak halkın gelenek ve göreneğinde yer edinmiştir. Eşiği geçtikten sonra gelin artık o evin bir bireyi olacak ve eski yaşamına veda edecektir. Eşik, zamansal anlamda her daim ileri ile irtibatlı olan bir mekândır. Eşikte olan kişi geriye dönemez. Sadece eşiği aşarak bir sonraki evreye geçebilir. Gelinler için eşikte olmak aynı zamanda yolda olma halidir. Yolun bitişi yeni evinden içeri girdiği an olacaktır. Bu ana varmadan önce gelinin birtakım şeyler talep etmesi gelenek ve görenekte yer edinmiş davranış kodları olarak kültürel belleğe işlenmiştir. Gelinin damat evinin kapısının önünde arabadan inmek için hediye istemesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yörenin diğer şehirlerinden farklı olarak Gevaş ilçesinde eskiden gerdek gecesi çocukların sağır ve dilsiz olmaması için kapı dinleme âdetinin de olduğu belirtilmektedir (Kartal, 2020: 151). Ancak bu âdet günümüzde rastlanmamaktadır.

Ağrı yöresinde gelinin damat evine girmeden önce gerçekleştirmesi gerektiğine inanılan çeşitli inanış ve uygulamalar vardır. Bitlis ve Van'da da gördüğümüz gibi gelin, damat evine girmeden önce kapının üzerine bal sürer ve geline şerbet içirilir (Aydemir, 2021: 198). Yörede gelin, eline herhangi bir şey sürmeden sadece “*elini eşiğin üzerine sürer. Bu hareket ile yeni evin geline; gelinin de, geldiği yeni eve, hayır getireceğine inanılır*” (Kalafat, 1995: 107). Gelinin elini eşiğin üzerine sürmesi yeni evi ile kurduğu ilk fiziksel temastır. Eşik evin en dış unsurudur ve eşikten geçmeden eve giriş gerçekleşemez. Gelin ve eşiğin ortak noktası ikisinin de yeniyi, geleceği ve güveni çağrıştırmasıdır. Yeni bir yaşam ve yeni bir gelecek bu ikisinin birlikteliğinden doğacaktır. Yani gelinler, eşiklerden geçecekler ve nesiller devam edecektir. Zaten eşiğe sürülen nesnelere amaç da bu sürecin sağlıklı, huzurlu, bereketli ve hayırlı olması içindir. Yörenin diğer şehirlerinden farklı olarak Ağrı'da gelin eve girerken hem geline hem de eve uğur getirsin diye gelinin ayağına su dökülür (Kalafat, 1995: 107). Bu ritüelde gelin ve su arasındaki ilişkiyi anlamak için suyun sahip olduğu örtük anlam dizgelerinin açığa çıkartılması gerekir. Öncelikle su, canlıların hayatta kalabilmesi için en gerekli maddedir. Ancak bu durum ritüelde suyun kullanılmasını açıklayacak bir veri değildir. Gelin ve su arasında kurulan anlamsal birliktelik suyun dikey boyutta kazanmış olduğu tarihsel, dinsel, kültürel ve inanışsal kodlarda bulunabilir. “*Varlığın özü olarak kabul edilen su kavramı içerisinde barındırdığı derin anlam dizgeleri bakımından yaşamsal varlık alanı olarak kabul edilmiştir. Bütün kültürlerde koruma amaçlı kutsalın büyüü ile kuşatılan su*” (Şayhan, 2018: 85) ritüellerde en başta gelen nesnelere biri olmuştur. Doğumdan ölüme kadar uzanan insan yaşamındaki ritüellerin hemen hemen hepsinde suyun kullanıldığı görülmektedir. Su yatay boyutta insanlar için yaşamsal bir kaynak iken dikey boyutta ise arındıran, sağaltan, koruyan mitik bir imgeye dönüşmüştür. Ağrı'da gelinin ayağına su dökülerek gelinin eşikten adımını arınmış bir şekilde atması ve eşikte var olduğuna inanılan kötü ruhlardan korunması amaçlanmıştır.

Yine Ağrı'da “*gelin evine girdiği zaman evin eşiğinde testi kırar. Bu kırılan testinin içine şekerler konur. Testi kırıldığında bu şekerler etrafa saçılır. Bu şekerler de mutluluğu, huzuru getireceğine işaret eder*” (KK. 7). Saçı geleneğinin bir tezahürü olan testinin içine şekerler konulması ve etrafa saçılması yeni evlenen çiftin hayatına mutluluk ve huzurun egemen olması için yapılan uygulamalardandır.

Van ve Bitlis'te doğum sonrası lohusa kadının dikkat etmesi gereken durumlarla benzerlik gösteren birtakım inanış ve uygulamaların yeni gelinler için de söz konusu olduğu görülmektedir. İnanışa göre yeni gelin kırk gün müddetince besmelesiz ve üzerinde demir olmadan dışarıya çıkmamalıdır. Bizden iyiler adı verilen cinlerin yeni gelinlere âşık olabileceğinden endişe edilmektedir. Cinler, yeni gelini sevmeleri durumunda kendilerini yeni gelinlerin ayaklarının önüne bıraktıklarına inanılır. Bu musallat olma durumundan korunmak için eşikte ve suda çok dikkatli olmaları ve yanlarından demir bir eşya veya bir muskayı ayırmamaları gerektiği dile getirilir (Kaplan, 2010: 268).

2.1.3. Ölüm ile İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kapı ve Eşik

Ölüm bilinen hayattan bilinmeyene açılan bir kapıdır. Ölmek üzere olan kişi yaşamla ölüm arasındaki eşikte çeşitli inanış ve uygulamaların muhatabı olur. Öncelikli olarak kişinin ölümünün yaklaştığının işareti olduğuna inanılan hususlar dikkati çeker. Van Gölü Havzası'nda genel olarak ölecek olan kişinin kapıya gözlerini diktiğine inanılır. Ölüm sırasında sekerat denilen durumda ölmek üzere olan kişi evin pencere ve kapılarını açmalarını isteyebilir (Akgün, 2019: 337). Ölüm anında kapı yaşamdan ölüme geçişin başladığını ifade eden sembolik bir anlam taşır. Halk muhayyilesinde bir boyuttan diğerine geçişin kapılar aracılığıyla olduğuna inanılır. Nitekim Âşık Veysel de “*İki kapılı bir handa, gidiyorum gündüz gece*” sözleriyle yaşamı iki kapı arasında geçen bir süreç olarak görür ve bir kapıyı dünyaya geliş bir kapıyı da dünyadan gidiş olarak ifade eder.

Hayatın normal akışının dışında gerçekleşen olayların çeşitli sonuçlarının olacağına inanılır. Burada evin dışarıyla bağlantısını sağlayan kapı ölüm ile ilişkilendirilir. Yörede beklenmedik bir vakitte kapının çalınmasının olumsuz bir durum olduğu şeklinde yorumlandığı görülür. Kapı açılmadan önce iyi dileklerde bulunulur. Ağrı yöresinde beklenmedik bir şekilde kapının çalması olumsuz bir durumun olduğuna işaret edilir (Aydemir, 2021:221). Bu olumsuzluk genel olarak ölüme yorulur. Yörede cenaze kapı önünden geçerse çocukların ömrü uzun olsun ve ölünün ağırlığı çocukları basmasın diye çocuk kaldırılıp cenazeye karşı gösterilir (Aydemir, 2021: 243). Kapı dışarı ile iletişim kurma aracıdır. Dışarının tekin olmayan

ortamına karşı bir savunma aracı olan kapı, insanın sosyal yapısından dolayı her vakitte gelebilecek haberlere açıktır. İnsanın hayatı anlamlandırma sürecinde gözlem önemli bir rol oynamıştır. Hayatın normal akışı dışında gerçekleşen olayların kötülüğü çağrıştırdığına inanılır. Bu kötülüğü savuşturmak için iyi dileklerde bulunma bir savunma mekanizması olarak görülebilir. Kapının vakitsiz çalması ile ölüm arasında kurulan ilişkiyi göstergenin sebepsiz bağlantı özelliği üzerinden okumak mümkündür. Sebepsiz bağlantı özelliğinde gösterge ile bağlantı kurduğu kavram arasında mantıksal bir ilişki söz konusu değildir. O halde beklenmedik bir vakitte kapı çalmasının ölüme yorulması arasındaki bağlantıyı göstergenin örtük anlam katmanlarında aramak gerekir. Burada da kapıya yüklenen anlamlar devreye girer. Bilindiği üzere kapı, düzen ve düzensizliği, kaos ve kozmosu yani yaşam ve ölümü ayıran ince bir çizgidir. Hatta doğum sırasında kapıda Azrail'in beklemesi de kapının dışı bakan yönünün ölüm olarak anlamlandırılmasına bir örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca beklenmedik bir vakitte kapının çalması ile kastedilen vakit genel olarak karanlık bastıktan sonraki zaman dilimleridir. Kötü unsurların harekete geçme zamanı olduğuna inanılan bu vakitlerin her türlü olumsuzluğu harekete geçirme güçlerine de sahip olduklarına inanılır. Toplum tarafından bu olumsuz durum ölüm olarak anlamlandırılmış ve halk inanışlarına bu şekilde yerleşmiştir.

Hayvanların da davranışlarındaki anormallikler veya kişinin evine doğru havlaması veya ulumasının birtakım kötü şeylere yol açacağına hatta ev sahibinin ölümüne yorumlanır: “*Köpeğin eşikte havlaması evden birinin rahatsızlanacağı anlamına gelir. Kişinin kurtuluşunun olmayacağı düşünülür*” (KK. 9). Köpeğin sahibinin evinin kapısına doğru uluması da ölümün ön belirtisi olarak kabul edilir (Eren, 2010: 31). Karakarganın evin kapısının önünde ötmesi ölümün ön belirtisi olduğuna ve karakarganın evde bulunan bir kişi ölünceye kadar kapıda beklediğine de inanılır (Eren, 2010: 43). Saksığan kuşunun da evin kapısında ötmesi ölüm belirtisi olarak görülür. Bununla ilgili olarak bir kişinin evinin kapısındaki ağaca bir saksığan konduğu ve o kişinin birkaç saat sonra öldüğü anlatılmaktadır (Eren, 2010: 46).

Kapı ve eşik ile ilgili oluşan yasaklar içerisinde “*Kapı önünde hayvan kesilmez, kesilirse eğer o evden bir kişi ölür*” (KK. 15) inancı da vardır. Kapı önü çeşitli varlıkların yaşadığına inanılan yerler arasındadır. Burada bir hayvanın kanının dökülmesinin olumsuzluklara yol açacağı düşüncesi bu yasağı şekillendirmiş olmalıdır. Çünkü kapı önünde hayvan kesilerek eşikte yaşadığına inanılan canlıların rahatsız edileceğine ve bu durumda onların da evden birine zarar vereceğine inanılmaktadır. Tekin olmayan mekân olarak kabul gören kapı önü veya eşikte yaşadığına inanılan canlıların varlık alanlarına yönelik ihlal edici eylemler sonucu ortaya kaosun yani ölümün çıkacağı inancı toplumun bu tür mekânlara karşı tedbirli yaklaşmalarına neden olmuştur.

Erciş ilçesinde ölen kişinin ardından ağıt yakma geleneği görülmektedir. Ölen kişinin yakınları taziye yemeğini yemezler, sevdiği yemekleri pişirmezler. Yıl boyunca da kapıdan eşığe çıkmazlar (Akgün, 2019: 373). Ancak kapıdan eşığe çıkmama durumuna yörede eskisi gibi rastlanmamaktadır. Yaşlı aile evdeki aynaların ve kapıların üstüne siyah çeker (Eren, 2010: 306). Siyah renk acının ve yasın rengi olarak kabul edilir. Kapının üzerine çekilen siyah renk yasın göstergesidir. Ruhun ölen kişinin evinin kapısının önüne geldiğine inanılır (Eren, 2010: 294). Ölen kişinin yaşadığı evle tinsel bağlantısını kesmediğine yönelik inanışa Anadolu'nun pek çok yerinde rastlamak mümkündür. Örneğin ölen kişinin ruhunun bir kuş olarak camın önüne konduğuna inanılır. Ölen kişinin ev ile bağlantı noktası olarak görülen mekânlardan biri de kapıdır. Kapı, sadece görünür düzlemde değil, metafiziksel boyut ile de temasa geçebilme noktası olarak kabul görmüştür.

2.1.4. Askerlik İle İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kapı ve Eşik

Van'ın Erciş ilçesinde askerler kapıda uğurlanır (Akgün, 2019: 182). Bir evin askeri olduğunun belli olması için kapının koluna dualı örtüler bağlanır (Akgün, 2019: 186). Yine Erciş ilçesinde tezkeresini alıp evine dönen askeri karşılamaya gidilir. Askeri taşıyan araç kapıya geldiğinde komşuları arabanın kapısını açtırmaz ve hediye isterler. Hediye verildikten sonra arabanın kapısı açılır (Akgün, 2019: 194-195).

2.1.5. Hacca İlgili İnanış ve Uygulamalarda Kapı ve Eşik

Erciş ilçesinde hacdan geldiğini gösteren birtakım inanış ve ritüeller dikkati çeker. Hacdan gelen kişi kadın ise evin kapısına beyaz tülbent asar. Eğer hacdan gelen kişi erkek ise kapıya takke asılır. Eğer hacca karıkoca birlikte gitmiş ise kapıya tülbent ve takke birlikte asılır (Akgün, 2019: 310). Kapı, topluma mesaj

iletme aracı olarak işlev görür. Kapının üzerine asılan beyaz tülbent ve takke göstergelerin belirti özelliği üzerinden insanlara hacca giden kişinin cinsiyetini iletir. Böylece hem o evden bir kişinin hacca gidip döndüğü hem de hacca giden kişinin cinsiyeti topluma iletilir. Böylece hacca giden kişinin evine iletilen mesaja uygun olarak gidilir.

Sonuç

İnsanların mağara tarzı barınma yerlerinden evlere geçişi ile birlikte barınma tipolojisi değişmiş kapı ve eşik evlerin asli unsurları haline gelmiştir. Kapı ve eşik evi sadece dış dünyanın tehlikelerinden korumakla kalmamış aynı zamanda evin dışarıyla olan iletişimini sağlamıştır. Ayrıca kapı ve eşik tinsel varlık alanları ile iletişim kurmada ön plana çıkmıştır. Hem bir iletişim noktası olması hem de eşikte çeşitli canlıların yaşadığına inanılması kapı ve eşik hem saygı duyulan hem de korkulan bir mekâna dönüşmesine neden olmuştur. Korku unsuru birtakım kaçınmaları beraberinde getirmiştir. Kapı eşikinde oturulmaması, kapının önünün süpürülmemesi veya gece dışarıya sıcak su dökülmemesi bu kaçınmalardan sadece birkaçıdır.

Van Gölü Havzası içerisinde bulunan Bitlis, Ağrı ve Van illerinde kapı ve eşik inancı ve uygulamalarda önemli bir yerinin olduğu görülmüştür. Yörede kapı ve eşik, düzeni ve düzensizliği belirleyen, yaşamı ve ölümü ayıran, sonuçları bireyi ve toplumu ilgilendiren ritüellere sahne olan, kaos ve kozmos çatışmasında sınırları çizen bir nesnel belleğidir. Yörede toplumun kapıya ve eşik yaklaşım biçimi, kapı ve eşik kazandığı yananamların neticesinde korku ve saygının bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kapı ve eşik mimari anlamda eve giriş ve çıkışı sağlamak için bir araçtır. Ancak yörede kapı ve eşik halk inanışlarına ve ritüellerine yansıyan yönü iki boyutludur. Birinci anlamsal boyutta kapı ve eşik kötü ruhlar ve cinler gibi insana ve eve zarar verebileceğine inanılan canlıların yaşadığı kaotik bir mekândır. Bu nedenle yörede kapı ve eşik oturulmaması, eşik oturanın başına talihsiz işler geleceği, eşikte oturanın kısmetinin kapanacağı, gece eşikten dışarıya bir eşya verilmemesi, gece eşik sıcak su dökülmemesi gerektiğine inanılmaktadır. Ayrıca yörede evi, bu kötü ruhların ve dışarıdan gelebilecek tehlikelerden korumak için kapıya nazar boncuğu, koçboynuzu ve at nalı asılması veya süpürge konulmasına yörede rastlanılmıştır. Toplum tarafından kapıya ve eşik yüklenen ikinci anlamsal boyut ise bolluk, bereket, huzur, güven, sağlık, arınma, temizlenme ve yeniden doğuş ile ilişkilidir. Bu boyutta toplumun kapı ve eşik yaklaşımı evin ve eşik sahibi olduğu olumlu yönlerden yararlanma ve evin kapısında ve eşikinde bulunduğu inanan koruyucu iyeleri memnun etmeye ve kötü ruhları kovmaya yöneliktir. Bu boyutun ritüel ve inanışlara yansıyan yönünü genel olarak evlilik aşamasında görmek mümkündür. Gelinin yeni evine girmeden önce kapıya bal, yağ, şerbet, pekmez sürmesi, çivi çakması, bardak kırması hem yeni başlayan hayatın huzurlu, mutlu, sağlıklı olması için hem de eşikten geçiş sırasında var olduğuna inanılan kötü ruhların etkisinden korunmak için oldukça önemlidir.

Yörede kapı ve eşik ile ilgili göstergelerin analiz edilmesi sonucu göstergelerin fiziksel, belirti ve sebepsiz bağlantı özelliği ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Kapı ve eşik ile ilgili göstergelerde nesnelere fiziksel benzerlik özelliğinin daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Nesnelere fiziksel benzerlik özelliğinde toplumun nesnelere bilinçli anlamlar yüklediği bilinmektedir. Fiziksel benzerlik esasına dayalı göstergelerin gelinin yeni evine girişi sırasında kapıya bal, yağ, şerbet ve pekmez sürülmesi, kapıda horoz yerine tavuk kesilmesinde görmek mümkündür. Bu ritüellerde göstergeler ile yeni bir hayata başlayacak olan çiftin hayatı arasında anlamlı bir ilişki kurulmuştur. Evliliğin sağlıklı ve huzurlu sürmesi, kapıya sürülen göstergelerin özellikleri gibi ömrün akıp gitmesi isteği mesaj olarak topluma iletilmiştir. Göstergelerin mesaj verme ve sessiz iletişim işlevi, yöredeki kapı ve eşik ile ilgili inanış ve uygulamalarda görülür. Ölen kişinin bastonunun kapının koluna asılması, hacdan gelen kişilerin takke ve tülbentlerini kapıya asmaları, kapının önüne süpürge konulması bu göstergelerdendir. Yöredeki kapı ve eşik ile göstergeler düzenlamlarından hareketle yani yatay boyutta iletişim ve mesaj verme işlevini karşılamaktadır. Kapı ve eşik ile ilgili göstergelerin yananamlarından hareketle oluşan inanış ve uygulamalarda ise ritüellerin dikey boyuttaki örtük anlam dizgelerinin yansımalarını görmek mümkündür.

Sonuç olarak Van Gölü Havzası'nda yer alan Bitlis, Van ve Ağrı illerinde kapı ve eşikle ilgili inanışlar hayatın her aşamasında canlı bir şekilde görülmekte, büyüklerden genç nesle aktarılmakta, günlük yaşamda, gelenek ve görenekte kültürel davranış kodu olarak yaşatılmaktadır.

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar

- AKGÜN, Ö. (2019). *Van-Erciş Geçiş Dönemleri ve Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARSLAN, A. (2022). *Ağrı Halk İnançları-Batıl İnançlar*. Konya: Palet Yay.
- ARSLANTAŞ, Y. (2004). "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 24, S. 2, 319-343.
- ATMACA, E., ADZHUMEROVA, R. (2010). "Kapı ve Eşik" Kelimeleri Üzerine". *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, C.12, S. 2, 23-45.
- AYDEMİR, B. (2021). *Ağrı Geçiş Dönemleri: Ağrı Merkez İlçe Örneği (Doğum, Evlenme, Ölüm)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYDIN, N. (2014). Ahlat'ta Manevi Halk İnançları, *II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Bilim Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri*. (Hzl.: Oktay Belli, Vedat Evren Belli), 468-475, Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- BACHELARD, G. (1996). *Mekânın Poetikası* (Çev.: Aykut Derman), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- BARTHES, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven* (Çev. M. Rifat, S. Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BEYDİLİ, C. (2015). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- CAMPBELL, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (Çev.: Sabri Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- CAMPELL, J., MOYERS, B. (2013). *Mitolojinin Gücü* (Çev.: Zeynep Yaman), İstanbul: Mediat Yayınları.
- ÇETİNDAG, Y. (2005). *Ayna Kitabı*. Çorum: Karam Yayıncılık.
- ÇIBLAK, N. (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 15, 103-125.
- ÇORUHLU, Y. (2001). "Nazar" Maddesi. *İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÇORUHLU, Y. (2013). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- DOĞAN, O. (2022). "İğdır Yöresi Halk İnanışlarında Nazardan Korunma Nesneleri". *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 1030-1043.
- DUYMAZ, A. (2019). "Eşik Kültü ve Taptuk'un Eşiğindeki Yunus Emre". *Akademik Kaynak Dergisi*, C. 5, S. 10-11, 1-19.
- EGE, F. (2016). *Masallarda Bilincin Dönüşümü ve Dönüştürülmesi (Kuzeydoğu Anadolu Masalları Örneğinde)*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- ELİADE, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu* (Çev.: Ümit Altuğ). İstanbul: İmge Kitabevi.
- EREN, M. (2010). *Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERGÖZ, R. (2022). *Bitlis Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm) ve Gösterge Bilimsel Çözümlemesi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- ESİN, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- GENNEP, A.V. (2022). *Geçiş Ritleri* (Çev.: Oylum Bülbül Beşler), İstanbul: Nora Kitap.
- GÖKALP, Z. (1976). *Türk Töresi, Devlet Kitapları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKÇEN, A. (2019). Eşik: Olgular ve İmgeler Bağlamında Bir Mekân Analizi. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 2, 129-137.
- GÖMEÇ, S. (2003). Eski Türk İnanç Üzerine Bir Özet. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, C. XXI, S. 33, 79-104.

- İNAN, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İPEK, Y. (2011). Kuzey Van Gölü Havzası'ndaki Halk İnanışları ve Uygulamaları, *VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu Bildirileri*. (Hzl.: Oktay Belli), 521-531, Erciş Belediyesi Kültür Yay.
- İPEK, Y. (2013). Adilcevaz'da Geçiş Dönemlerine Dair İnanış ve Uygulamalar, *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu Bildirileri*. (Hzl.: Oktay Belli), 509-521, Bitlis Eren Üniversitesi Yay.
- KABAK, T. (2017). "Trabzon-Arsin İlçesi Düğün Adetleri". *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C.2, S.1, 55-70.
- KALAFAT, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 112
- KALAFAT, Y. (2009). *Ahlatşahlar'dan Günümüze Bitlis ve Çevresinde Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KALAFAT, Y. (2010). *Kodlar –Kültler-1: Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KAPLAN, İ. (2010). *Van Gölü Çevresinde Şamanizm İzleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARTAL, N. (2020). *Van/Gevaş'ta Geçiş Dönemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜÇÜK TURSUN, Fatmagül (2022). *Türk Kültüründe Kapı ve Eşik*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LEFEBRE, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (Çev.: Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- MASLOW A. H. (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*. 50, 370-396.
- ÖGEL, B. (1984). *İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1977). *Türk Halkbilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1995). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- SÖKMEN, S. (2015). "Mutki (Bitlis) Yöresinde Doğum, Evlenme Ve Ölüm İlişkin Gelenek, Görenek Ve İnançlar". *III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, C. I, 367-375, Kazan Belediyesi Yayınları.
- ŞAYHAN, F. (2018). "Altay Türklerinin İnanmalarındaki Su Kültünün Mitsel Okuması". *bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 87, 83-100.
- ŞENESEN, R. (2013). "Türk Halk Kültüründe Ayna İle İlgili İnanışlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Bu İnanışların Eski Türk Kültüründeki İzleri". *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildirileri*, C. 3, 759-774, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TUNÇ, B.F. (2015). *Çok Sesli Mekânsal Pratiklerde Katılımcılığın Rolü: Kuzguncuk ve Yedikule Bostanı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Türkçe Sözlük* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UYANIK, N., BERK, F. M. (2016). "Mekân-Şehir ve Medeniyet Bağlamında Çatalhöyük". *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.16, 1-16.
- YILDIRIM, C. (2000). "Eski Türk İnançlarının İzleri ve Ağrı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 128, 175- 184.
- YILDIRIM, R. (2011). *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*, Ankara: Saray Matbaacılık.

Sözlü Kaynaklar

- KK.1: Feride Altun, Bitlis 1985, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 01.10.2023)
- KK.2: Güler ÇİFTÇİ, Bitlis 1968, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 01.10.2023)

- KK.3: Gülsem Çiftçi, Bitlis 1983, Ev Hanımı. (Görüşme: 01.10.2023)
- KK.4: Sevda BOZKURT, Bitlis 1984, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 02.10.2023)
- KK.5: Sümeyye UŞAR, Bitlis 1996, Ortaokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 03.10.2023)
- KK.6: Kafiye Urfan, Bitlis 1972, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 03.10.2023)
- KK.7: Esmâ Dagh, Ağrı 2004, Lise Mezunu, Öğrenci. (Görüşme: 08.10.2023)
- KK.8: Fadime ERKAN, Ağrı, 2000, Lise Mezunu, Öğrenci. (Görüşme: 08.10.2023)
- KK.9: Merve KUTLU, Ağrı 1998, Lise Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 08.10.2023)
- KK.10: Suna KARAMAN, Van 1961, Lise Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.11: Nazlı ÇELİK, Van 1957, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.12: Hüseyin SARICA, Van 1973, Lise Mezunu, Esnaf. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.13: Züleyha Şahin, 1960, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.14: Hacı Yunus Ular, Van 1952, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.15: Bineş Öner, Van 1947, Okuma Yazması Yok, Ev Hanımı. (Görüşme: 15.10.2023)
- KK.16: Güven Ayber, Bitlis 1966, Üniversite Mezunu, Öğretmen. (Görüşme: 03.10.2023)
- KK.17: Sevim NAZLI, Bitlis 1986, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı. (Görüşme: 03.10.2023)

İnternet Kaynakları

URL-1: www.balikesir-edremit.gov.tr/hasanboguddu - Erişim: 21.07. 2013 saat:14: 00.

URL-2: https://bnr.bg/tr/post/100715596?page_1_4=2 - Erişim: 27.10.2023 saat: 11:30.